РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV, UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР *Проф. Д-р* ІВАН ОГІЄНКО

ПЕРЕДПЛАТА *В КРАЮ*: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1·60 ЗЛ. *ЗА ГРАНИЦЕЮ* 2 ДОЛЯРИ (АБО: 30 КОР. ЧЕСЬК., 200 ЛЕЇВ РУМ., 30 ФРАНКІВ ФРАНЦ., 5 МАРОК НІМЕЦЬКИХ) РІЧНО. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 75 ГР.

РІК III. **ЛИПЕНЬ 1935 РОКУ** **ЧИСЛО 7 (31).**

Наші особові йменння.

Українські особові йменння повстали надзвичайно давно, — перші наші писані пам'ятки знають їх дуже багато, і то вже в закінченій формі. Панували в нас напочатку свої слов'янські йменння, добре відо́мі й іншим слов'янськім народам. Напр., наші перші літописи знають: Болеслав, Брячислав, Всеслав, Всеволод, Волода́р, Володи́мир, Вишеслав, Ізяслав, Мстислав, Ростислав, Святополк, Святослав, Судислав, Ярополк, Ярослав і т. ін. Так само багато було вдавнину й різних своїх жіночих імен. Йменння були найрізніші й творилися зовсім вільно, нічим, крім традиції, не в'язані.

З прийняттям християнства приймаємо ми й нове джерело́ особових імен, грецьке, — назви даються за списком грецьких святих. Як знаємо[1], християнство почало ширитися по Україні ще задовго перед офіційним його запровадженням за Володи́мира Великого (990 р.), а тому з найдавнішого часу ширяться потроху й грецькі йменння. Грецька система особових імен творилася зовсім вільно, — давалися найрізніші назви речей, рослин, тварин і т. ін., напр.: Безсмертний (Опанас), Помічник (Олексій), Воскресення (Настя), Цар (Василь), Збіжжя (Дмитро), Доброславна (Євдокія), Світ (Кузьма) і т. ін. Серед цих імен багато було імен жидівських, що прийшли до нас через грецьке посередництво, — це йменння старозавітні: Адам, Аврам, Ісак, Іван і т. ін.

Своя система надавання особових імен уперто й довго трималася в нас, грецькі йменння, як чужі, приймалися неохоче. Через це напочатку бачимо, що, напр., наші князі, звичайно мають двоє імен, — своє власне й християнське церковне, напр. Володимир-Василь і т. ін. Частина наших власних імен дотрималася й до нашого часу.

Грецькі хресні йменння були зовсім чужі й незнані для українського народу, а тому в живій вимові їх стали українізувати надзвичайно рано. Йменння ці були чужі нам своєю формою, а тому пішли дорогою всіх запозичень, — їх стали українізувати, наближуючи їхню форму до слів своїх; скажемо, чуже нам грецьке закінчення *-ιος* у нашій мові або відпадало, або змінялося на *-ій* (у болгарській і сербській тут *-іє*).

Надзвичайно цікаві ті хресні йменння, що їх подає календар нашої величної київської пам'ятки 1056 р., т. зв. Остромирової Євангелії. Багато імен тут уже українізовані, цебто змінили свою грецьку форму підо впливом нашої мови, напр. (в родовім чи в давальнім відмінку): василю 271 б, дьмитра 272, димитроу 235 б, єўтүхa 270 б. 245 б, євгена 244 б, григора 242 б. 257 б. 262 б, гервaca 231 б, протаса 231 б, домета 228, николъı 225 б, савъвата 224 б, гаўрила 231 б, порфира 240, гри-

[1] Див. мої праці: 1) Початки християнства серед українського народу, 1925 р. і 2) Хрищення українського народу, 1925 р.

гороү 242 б, еүстрата 244 б, аүѯента 265 б, исака 225 б, исакоү 246, аврамоү 228 б, костантина 265 б, костантиноү 242 б, филипа 242, иоана 243. 269, савѣ 244, курила 265 б. 269, генадию 242 б, епифана 294 і т. ін. (встаровину йменння писали завжди з малої літери). Поданий список імен із церковного календаря 1056 р. надзвичайно цінний і цікавий, бо він переконливо свідчить, що вже в половині XI-го віку грецькі йменння зукраїнізувалися, а це говорить за те, що ці йменння спорадично мусіли давно тут появитися (задовго до офіційного охрищення України-Руси), бо процес українізації був певне дуже повільний. Подруге, список цей свідчить також, що вдавнину церква вільно вживала хресних імен у живій зукраїнщеній формі, а не конечно в повній грецькій.

Ці наші живі форми вільно вживалися в церкві аж до XIX-го ст.; так само вільно вживано їх по наших урядових канцеляріях, де повна грецька форма звичайно мало знана. Це бачимо в грамотах наших XIV-XVI віків, переповнених живими формами особових імен; це саме бачимо й по інших пам'ятках. Напр. у Литовській Метриці XV-XVI в. та в Книгах Люблинського Трибуналу (в справах із Київщини) маємо: Василь, Ганна, Гапон, Гаврило, Демъян, Ігнат, Іван, Костянтин, Кузьма, Катерина, Лаврін (лавринъ 1534 р.), Левон, Левко, Микита, Микола, Миколай, Михайло, Ничипор (1600 рік), Пилип, Прокоп, Радивон, Степан, Семен, Терешко (1494 р.), Улас, Уляна, Федько, Федор, Хома, Юрко, Юхим і т. ін.

В наших перших літописах, що писали їх особи духовні, так само повно живих форм хресних імен як для осіб світських, так і духовних. Так, у Лаврентієвім літопису знаходимо: Олександр, Федор, Яков, Костянтин, Никола, Оврам, Орина, Климент, Оньдреян, Настас, Левон і т. ін.

Як бачимо, живі зукраїнщені форми грецьких хресних імен увесь час вільно вживалися в нас як у Церкві (для назов святих і духовенства), так і по урядах. Стабілізація повної грецької форми (так зв. „церковнослов'янської", але вираз цей невідповідний, бо церковнослов'янські пам'ятки дуже часто знають і живі форми імен) сталася дуже недавно, — десь із другої половини XVIII-го віку в Церкві, і в XIX-м ст. в пашпортах, — головно за вимогою церковної й світської російської влади, коли виганялося все, що було не однакове з формами російськими. Цей російський вплив давно минув, але в нас іще й тепер не складено свого нормального списка хресних імен. Особливо це треба сказати про церкву греко-уніятську, що могла б вільно й легко скласти собі за нашими стародавніми місяцесловами українського списка хресних імен, а не користати зо списка російського, як це робиться тепер.

Серед широкого громадянства сильно поширена в нас думка, ніби форми: Василій, Григорій, Гавриїл, Іоан і т. ін., це старослов'янські форми, єдині пристойні для церковного вжитку й для назов святих і осіб духовних. Погляд такий зовсім неправдивий, як це показує київський календар 1056 р. при Остромировій Євангелії. А коли так, то мало оправдане й наше сучасне намагання вживати назов для святих і для духовних осіб конечно в повній грецькій формі; в церкві, скажемо болгарській і сербській зовсім вільно вживають особових імен у народній формі. Через це неоправдане також подавання священичих імен по наших „Шематизмах" конечно в повній грецькій формі, — наші священики в приватнім житті давно вже вживають тільки живих форм особових імен.

Думаю, що настав уже останній час помалу запроваджувати скрізь, — і до наших метрик, і до Церкви, і до календарів, і до „Шематизмів" тільки живі літературні форми особових імен. Напочатку вони може дражнитимуть незвикле вухо, але це ж доля всіх „нових" слів. Греко-католицькі календарі конечно треба виправити на літературні, й не давати зовсім чужих нам форм: Ірена, Плятон, Амброзій і т. ін.

Наш народ споконвіку зве своє духовенство звичайно живою народньою формою. Ми вже давно перестали дивитися на свою живу народню мову, як на мову „подлу", чи на мову „базарну", — хіба тільки вороги наші мають іще такий погляд. А коли так, коли форми: Микола, Іван, Степан, Андрій і т. ін., форми на-

шої літературної мови, то чому ж ними не можна звати духовенства?

Ці самі літературні форми треба б стосувати й до нашої церковної вищої ієрархії. Але, поки наше вухо більше звикне до цих живих форм, тимчасово — для відрізнення й пошани — називаймо церковну ієрархію повними грецькими формами: митрополит Андрей, архієпископ Алексій, єпископ Іоан і т. ін., хоч міцної основи для цього нема.

Жіночі хресні ймення часто походять від імен чоловічих, тільки з добавкою жіночого закінчення *-а* чи *-я*. Але таких імен у нашій літературній мові — за офіційним церковним списком їх — не дуже багато, бо за XIX-те століття вони потроху виходили з ужитку в великій Україні.

Навпаки, в Галичині маємо багато жіночих хресних імен, утворених від чоловічих; серед цих імен немало й таких, що їх у Великій Україні зовсім не знають, напр.: Володими́ра, Іва́нна, Володисла́ва, Вільгельміна, Станісла́ва, Михайлина, Михаї́ла, Костянти́на, Оси́па і т. ін. Треба зазначити, що слов'янська старовина взагалі знала значно більше подібних імен, а тому цуратися їх підстав нема.

Живих форм особових імен в українській мові надзичайно багато, — кожна місцевість має їх у своїй формі. Літературна мова, звичайно, не потребує такого великого числа їх,— вона вже устійнила головно київські форми. Але повної стабілізації форм, на жаль, тут іще не маємо.

Нижче подаю Словника особових імен, як їх прийнято в нашій літературній мові писати й вимовляти. Додаю трохи й чужоземних імен, із метою правописною, — щоб знати, як їх писати. Наголос скрізь подано літературний; при відміні цих слів наголос позостається на тім самім складі; коли ж тільки при відміні наголос переходить на кінець слова, то це в Словничку зазначено. Не забуваймо, що в назвах по батькові на *-ович*, *-івна* наголос позостається незмінно на тім самім складі, де він ув імені, напр.: Іва́н—Іва́нович—Іва́нівна, Степа́н — Степа́нович—Степа́нівна, Анто́нович і т. ін.; навпаки, — у прізвищах завжди маємо *-о́вич:* Антоно́вич і т. ін.

При словах у нижчеподанім Словнику бувають такі зазначення: *а* — архаїчна, церковна форма, що надається більше для святих та осіб духовних і для церковного вжитку взагалі; *р* — рідко вживана в літературній мові форма, *ч* — частіша форма; *зм* — зменшена чи пестлива форма. Форм, що в дужках (), не вживати.

Словник особових імен у літературній українській формі.

Аваку́м, *р* Абаку́м.
А́вгуст.
Авгу́ста.
Августи́н.
А́вель (Абель).
Авені́р.
Аве́ркій *а*, Ове́рко.
Авра́м (Авраам *а*), Овра́м, *р* Абра́м.
Агапи́т.
Агапо́н *р*, Гапо́н, Агафо́н, *р* Агато́н.
Агата́нгел, Агафа́нгел.
Ага́фія, *р* Га́па.
Аге́й *а*, Огі́й.
Аглаї́да.
Агла́я.
Агне́са.
Агнія.
Агрипи́на *а*, Горпи́на.
Ада́м.
Аделаї́да.
Адо́льф.
(Адріян) Андрія́н.
Акули́на *а*, Кули́на, Якили́на.
(Але́ксій *а*) Олексій.
Альбе́рт.
Альбре́хт.
Альфо́нс.
Альфре́д.
Ама́лія.
Амвро́сій (Амброзій), Амро́с, Амро́сь.
Ана́н, Ана́ній *а*.
Анаста́сій (Анастазій).
Анаста́с, *р* Наста́с (Анастазій).
Анаста́сія *а*, На́стя (Анастазія).
Анато́лій, Анато́ль (Анатоль).
А́нджельо.
Андрі́й (*а* Андре́й), з Андрія.
Андрія́н (Адріян).
(Анизія) Они́сія *а*, Они́ська.
Андро́ник.
А́нна *а р*, *ч* Га́нна, *зм* Ганну́ся (Ганися).
Анти́п.
Антіго́на.
Анті́н, -то́на, *а* Анто́ній.
Антоні́на й Антони́на.
Анфі́са.
Аполіна́рій.
Аполіна́рія.
Аполо́н.
Аре́фа.
Арі́старх.
Арка́дій.
Аро́н (*а* Ааро́н).
Арсе́н, *а* Арсе́ній.
Арте́м.
Архи́п.
Атана́сій *р* (Атаназій), Афана́сій *а*, Опана́с, Пана́с.
Бартоломі́й *р*, Варфоломі́й, з -мія.
Богда́н, з Богда́на (Богдана́).
Болесла́в.
Боніфа́тій.
Бори́с (Бо́рис).
Бронісла́в.
Брячисла́в.
Вави́ла (Вавило).
Вади́м.
Баку́ла.
Валенти́н.
Валенти́на.
Вале́рій.
Вале́рія.
Валер'я́н.
Ва́ньо *зм*.
Варва́ра.
Варла́м (*а* Варлаам).
Варфоломі́й.
Васили́на.
(Васи́лій *а*), Васи́ль.
(Ве́кла) Те́кля.
Венеди́кт (Бенедикт).
Веніями́н.
Веро́ніка.
Віта́лій.
Вишесла́в.
Вівдя, *а* Євдокія.
Віке́нтій.
Ві́ктор.

Вікто́рія.
Вільге́льм.
Вільгельміна.
Віра.
Віссаріо́н, Вісаріо́н.
(Вла́сій *a)* Ула́с.
Волода́р.
Володи́мир (Володи́мир).
Володими́ра.
Володисла́в.
Вольдема́р.
Все́волод.
Всесла́в.
Вячесла́в.
Гаври́ло (Гаврила), *a* Гавриї́л.
Галактіо́н.
Гали́на.
Га́ля *зм.*
Га́ндзя *зм.*
Га́нна, *a p* А́нна, *зм.* Ганну́ся (Гануся).
Га́па *p,ч* Ага́фія, Гафі́я.
Га́пка *зм.*
Гапо́н, див. Агапо́н.
Гарасим і Герасим (Гара́сим).
Гедео́н.
Гена́дій.
Генріє́тта.
Ге́нрих.
Гео́ргій *a*, Ю́рій.
Герва́сій *a*, Герва́с.
Ге́рман.
Гермоге́н *p, ч* Єрмоге́н (Ермоген).
Гертру́да.
Глике́рія *a*, Лике́ра.
Гліб, з Глі́ба.
Гнат, *p* Ігна́т.
Гоно́рій.
Горді́й, до Горді́я.
Горисла́ва.
Горпи́на, *a* Агрипи́на.
Григі́р, -го́ра, *a* Григо́рій, *зм* Гриць, Грицько́.
Гу́рій.
Густа́в.
Дави́д.
Дани́ло, *a* Даниї́л.
Деми́д.
Дем'я́н (*a* Дам'я́н).
Дени́с, *a* Діони́сій (Дионизій).
Джова́нні.
Джузе́ппе.
Джульє́тта.
Дмитро́, *a p* Дими́трій.
Добри́ня.
Докія, *a* Євдокія, *зм* Ду́ня.
Доме́т, *a* Доме́тій.
Домініка і Домні́ка, *p* Дома́ха.
Домі́нік.
До́мна, Домі́ніка, Дома́ха.
Дороте́й, До́рош.
Дороте́я.
Ду́ня *зм*, Докія, *a* Євдокія.
Едуа́рд.
Елеоно́ра.
Емі́лій.
Еммануї́л.
Епистимія *a*, Пистина, Пе́стя.
Ера́ст.
Есфі́р (Естер).
'Єва (Ева), Ї́вга.
Євге́н (Евген), *a* Євге́ній.
Євге́нія (Евгенія).
Євгра́ф (Евграф).
Євдоки́м (Евдоким).
Євдокія *a*, Докія, Ві́вдя.
Євдо́ха *p*, Явдо́ха (*a* Авдотія).
Євла́мпій (Евлампій).
Євло́гій (Евлогій).
Євме́н (Йовмин).
Євсе́вій (Евзебій).
Євста́фій (Евстатій).
Євти́хій *a* (Евтихій), Явту́х, *p* Євти́х.
Євфи́мій *a* (Евтимій), Юхим.
Євфи́мія *a*, Хима.
Євфросинія (Ефрозинія) *a*, Прі́ська (Приська), *p* Фроси́на.
Єзекії́л, Єзекії́ль, Ієзекії́ль (Езекиїл).
(Єкатерина *a*) Катери́на.
(Єлена *a*) Оле́на.
Єлисаве́та *a* (Елізабета), Лисаве́та.
Єлисе́й.
(Ємиля́н *a)* Омеля́н.
Єпифа́н.
Єремія *a*, Ієремія *a*, Яре́ма.
Єрмоге́н (Ермоген), *p* Гермоге́н.
Єрмола́й *p*, Ярмала́й.
Єроні́м, Ієроні́м.
Єроте́й, Єрофе́й.
Єфре́м *a*, Охрі́м, -рі́ма.
Жа́нна.
Жозефі́на.
Жорж.
Заха́р, -ра і -ра́, *a* Заха́рій.
Зинаї́да.
Зино́вій (Зинобій), *зм* Зінько́.
Зино́вія (Зинобія), *p* Зі́нька.
Зігфрід.
Зі́на, Зи́на.
Зо́сим і Зоси́ма.
(Зофія) Софі́я.
Зо́я.
Ібрагі́м.
Іван, *a* Іоа́н (Йоан, Іоанн), *зм* Іва́сь.
'Ігор; на 'Ігоревім (Ігоре́вім).
Ігна́т, Гнат.
Ізабе́лла.
Ієзекії́л, -ль, Єзекії́л, -ль (Езекиїл).
Ієремія *a*, Єремія *a*, Яре́ма.
Ієроні́м, Єроні́м.
Ізмаї́л.
Ізясла́в.
Іларіо́н (Іляріон) *a*, Ларіо́н.
Ілля́, *зм* Ілько́.
Іноке́нтій.
Іоа́н *a* (Йоан, Іоанн), Іван.
Іоани́кій (Йоаникій).
Іов (Йов, Йоб).
Іо́на (Йона).
Іполі́т.
Іри́на (Ірена), Яри́на.
Іродіо́н *a*, Радіо́н, Радиво́н.
Іса́й чи Іса́я (*a* Іса́ія).
Іса́к, *p* Сак (*a* Іса́ак).
(Ісидор *a*), див. Си́дір.
Ісу́с (*a* Ііcу́с).
(Іу́да) 'Юда.
'Івга, 'Єва.
(Йоан) Іва́н, *a* Іоа́н.
(Йоаникій) Іоани́кій.
Йосафа́т.
Йо́сип, О́сип (Йоси́п, Оси́п).
Казими́р.
Ка́їн.
Кале́ник (*a* Калинік).
Кали́на, див. Кили́на.
Калістра́т.
Ка́рл (Карло *p*).
Кароліна.
Карпо́, до Карпа́, *a p* Карп—Ка́рпа.
Касса́ндра.
Катери́на (*a* Єкатери́на), *зм* Ка́тря.
Кили́на, Кали́на, Якили́на, *a* Акули́на.
Кипріян *a*, Купріян, Купер'я́н, Купрі́й.
Кири́ло, *a p* Кири́л.
Кіндра́т (Кондрат *a*).
Кла́вдій.
Кла́вдія.
Кла́ра.
Клеопа́тра.
Клим.
Кли́мент (Климентій).
Клименти́на.
Клоті́льда.
Ко́нон.
Корні́й, -ні́я.
Костянти́н (Константи́н), *зм* Кость (Кість).
Ксе́нія *a*, *зм* Ксе́ня, Окса́на.
Ксенофо́нт.
Кузьма́ (*a* Косма́).
Купрія́н, Купер'я́н, Купрі́й, *a* Киприя́н.
Лавре́нтій *a*, Лаврі́н, -рі́на.
Ла́зар, -ра.
Лари́са.
Ларіо́н, Лариво́н, Лавро́, *a* Іларіо́н (Іляріон).
Лев, до Ле́ва (*p* Льва), Левко́.
Леванти́на.
Леони́д.
Леони́ла.
Лео́нтій *a*, Лево́н.
Леопо́льд.
Ле́ся *зм*, Олекса́ндра, Лари́са; *зм* Оле́ся.
Лике́ра, *a* Глике́рія.
Лисаве́та, *a* Єлисаве́та. (Елізабета).
Лі́дія *a*, Лі́да.
Лі́за *зм*, Лисаве́та.
Луї́за.
Лука́, Лука́ш.
Лукія́н, Лук'я́н.
Лукре́ція.
Люби́на.
Любо́в, Любо́ви.
Лю́двиг.
Людми́ла.
Людо́вік.
Ма́вра.
Маври́кій.
Магдали́на.
Мака́р, -ра́ (Мака́ра), *a* Мака́рій.
Макси́м.
Максимилія́н.
Мала́нка, *p* Мела́нка.
Мануї́л.
Маргари́та.
Мари́на.
Марі́я, Ма́р'я.
Марі́йка *зм.*
Марке́л.
Маркія́н.
Ма́рко, до Ма́рка (Марко́, Марка́).
Ма́рта (Марфа).
Марти́н.
Мару́ся *зм.*
Мар'я́на.
Матві́й (Матій).
Маті́льда.
Матусаї́л *p*, Мафусаї́л.
Мела́нка *p*, Мала́нка.

Мела́ся *зм*.
Меле́тій.
Мерку́рій.
Мессалі́на.
Мето́дій, Мефо́дій.
Мики́та (*а* Никита).
Мико́ла, *р* Микола́й (*а* Никола́й).
Ми́на.
Миро́н (Ми́рон).
Мирosла́в.
Миросла́ва.
Митрофа́н.
Миха́йло (*а* Михаї́л).
Миха́сь *зм*.
Михе́й.
Моде́ст.
Мойсе́й, *р* Моїсе́й, *р* Мусі́й.
Мотро́на, Мо́тря.
Мстисла́в.
Наді́я.
Наза́р (*а* Наза́рій).
Наста́с *р*, Анаста́с.
Наста́сія.
Насту́ня *зм*.
На́стя, *а* Анаста́сія (Анастазія).
Ната́лка, *а* Ната́лія, *зм* Ната́ля.
Нау́м.
Неоні́ла.
Не́стір *р* (*а* Нестор),— -тора.
Ника́ндр.
(Никита *а*) Мики́та.
Никоди́м.
(Никола́й *а*) Мико́ла.
Ни́кон.
Никоно́р.
Нимидо́ра.
Ничи́пір, -пора.
Ні́на.
Ной (Ное), до Но́я.
Ове́рко, *а* Аве́ркій.
Овді́й.
Овра́м, див. Авра́м.
Овсі́й.
Огі́й, *а р* Аге́й.
Ода́рка (*а* Да́рія).
Окса́на, *зм* Ксе́ня, *а* Ксе́нія.
Оксе́н, *а* Оксе́нтій.
Оле́г (О́лег).
Оле́кса.
Олекса́ндер, -дра (*а* Александр).
Олекса́ндра, *зм* Оле́ся.
Олексі́й (*а* Але́ксій).
Оле́лько.
Оле́на (*а* Єле́на).
Оле́ся, Ле́ся *зм*.
Оли́мпій.
Олимпіяда.
О́льга.
Ольге́рд.
Омеля́н, Оме́лько (Єміліян *а*, Еміліян).
Они́сим, Они́сько.
Они́сія *а*, Они́ська (Анізія).
Оно́прій, *а* Ону́фрій.
Опана́с, Пана́с, *а* Афана́сій.
Оре́ст.
Ори́ся *зм*, Яри́на, Ори́на.
О́сип і Йо́сип (Осип).
Осі́я.
Оста́п.
Остроми́р.
Отто́н.
Охрі́м, *р а* Єфре́м.
Павлі́н.
Павлі́на.
Павло́, до Павла́ (*а* Павел, до Па́вла).
Павлу́сь *зм*.
Пала́жка, *а* Пелагі́я.
Палла́дій.
Па́мва, Памво́.
Памфі́л.
Пана́с, Опана́с, *а* Афана́сій.
Панкра́т.
Пантеле́ймон, *зм* Панько́.
Пара́ска (*а* Параске́ва).
Парфе́н, *а* Парфе́ній (Партеній).
Пелагі́я *а*, Пала́жка.
Пенело́па.
Передсла́ва.
Петро́, до Петра́ (*а* Петр, до Пе́тра).
Петру́сь *зм*.
Пили́п (*а* Филип).
Пилипи́на (*а* Филипи́на).
Пи́мін, -мона.
Пости́на, Пе́стя, *а* Епистимія.
Плато́н (Плятон).
Поліка́рп.
Полі́на.
Порфи́рій *а*, Порфи́р.
Прі́ська (Приська), *а* Єфроси́нія, *р* Фроси́на.
Про́кіп, -ко́па.
Прокл.
Прота́сій *а* (Протазій), Прота́с.
Про́хір, -хора.
Пульхе́ра, *а* Пульхе́рія.
Радіо́н, Радиво́н, *а* Іродіо́н.
Раї́са.
Рафаї́л.
Рахі́ль
Реве́кка.
Ро́за, Роза́лія.
Рома́н, до Рома́на (Рома́на).
Ростисла́в.
Ру́дольф.
Руф, з Ру́фі.
Са́ва (*а* Са́вва).
Сава́тій (*а* Савва́тій).
Сак *р*, Іса́к (*а* Ісаак, Ізак).
Самі́йло, *а* Самуї́л.
Са́ра (*а* Са́рра).
Сафо́н.
Свири́д *р*, Спиридо́н.
Святопо́лк.
Святосла́в.
Севастія́н, Севастя́н.
Севери́н.
Секле́та, Секлети́на.
Семе́н (*а* Симеон), Сенько́.
Семіра́міда.
Серафи́м.
Серафи́ма.
Сергі́й, -ія́ (*а* Се́ргій, Се́ргія).
Си́дір (*а* Ісидор) (Ізидор), до Си́дора.
Си́ла.
Сильве́стр, -стра.
Си́мон (Шимон).
Сігізму́нд.
Соломі́я, *р* Соло́ха, Соломоні́я.
Соломо́н.
Софі́я (Зофія).
Софро́н, *р* Сопро́н.
Спиридо́н, *р* Свири́д.
Станисла́в.
Стасько́ *зм*.
Сте́па, *а р* Стефа́нія.
Степа́н (*а* Стефа́н).
Степани́да (*а* Стефанида).
Стецько́.
Страто́ник.
Судисла́в.
Суса́нна (Зузанна).
Таде́й.
Таї́са, *а* Таї́сія.
Тара́с, до Тара́са (Тараса́).
Та́ся *зм*.
Татья́на, Тетя́на.
Те́кля (Ве́кла).
Тео́дор, Фео́дор *а*, Фе́дір, Хве́дір.
Теодо́ра.
Теодо́сій *а*, Тодо́с і Тодось (Теодозій).
Теодо́сія *а* (Теодозія), Фе́ська.
Теокти́ст і Феокти́ст.
Теокти́ста і Феокти́ста.
Теофа́н і Феофа́н.
Теофі́л (Теофіль)
Теофіла́кт (Теофілякт).
Теофра́ст.
Тере́за (Тереса).
Тере́нтій, Тере́шко.
Тетя́на, Татья́на.
Тимофі́й *а* (Тимотей), Тимі́ш, до Тимоша́, *зм* Тимко́.
Тит.
Ти́хон і *р* Ти́хін, -хона.
Тодо́с і Тодо́сь, *а* Теодо́сій.
Тома́ (тільки про людей Зах. Европи); Хома́.
Три́фон і Три́хвон.
Трофи́м.
Ула́с (*а* Власі́й).
Ули́та (Юлита).
Улія́н і Улян, Юлія́н.
Уля́на, Юлія́на.
'Ульрих.
Усти́н *р*, Юсти́н.
Усти́на *р*, Юсти́на, 'Устя.
Фабія́н.
Фе́дір і Хве́дір, -дора, *а* Феодор і *а* Тео́дор.
Федо́ра, Хведо́ра.
Федо́т і Хведо́т.
Фердіна́нд.
Фе́ська, *а* Теодо́сія.
Филимо́н, *р* Талимо́н.
Філаре́т (Філярет).
Фла́вія.
Флавія́н, Фла́вій.
Фока́.
Фоти́на.
Фо́тій.
Фріде́рік.
Фрі́дріх.
Фрі́на.
Фроси́на *р*, Прі́ська (Приська), *а* Євфроси́нія.
Хари́та.
Харити́на.
Харито́н і *р* Харитін, -то́на, Харко́.
Харла́мп, *а* Харла́мпій.
Хве́дір, -дора і Фе́дір (Федор), -дора.
Хведо́ра і Федо́ра.
Хведо́т і Федо́т.
Хи́ма, *а* Євфи́мія, Юхи́ма.
Хі́вря (*а* Февронія).
Хлор.
Хома́; див. Тома́.
Хриса́нт, Хриса́нф (Хризант).
Христи́на, Хри́стя.
Христофо́р.
Шарло́тта.
Ювена́л.
'Юда (*а* Іуда).
Юди́ф і Юди́та.
'Юлій.
'Юлія.
Юлія́н, Улія́н і Уля́н.

Юлія́на, Уля́на.
'Юрій, *зм* Юрко́, *а* Геóргій.
Юсти́н, *р* Усти́н.
Юсти́на, *р* Усти́на, 'Устя.
Юхи́м, *а* Євфи́мій.
Юхи́ма, Хи́ма, *а* Євфи́мія.
Явдо́ха, *р* Євдо́ха.
Явту́х, *р* Євту́х.
Ядвіга.
Якили́на, Кили́на, *а* Акули́на.
Яки́м (*а* Іоаким).
'Яків, -кова (*а* Іаков).
'Янкель, до 'Янкеля (Янкля).
Яре́ма, *а* Єремія.
Яри́на, Іри́на.
Ярмола́й, *р* Єрмола́й.
Ярополк.
Яросла́в.
Яцько́.

Слово.

О, всіх змучених душ чарівна благодать,
О, сердець усіх світла обново,
Та чи ж можна стихійно тебе не кохать —
Чудодійнеє творчеє слово!

Над безоднею зла, над життєвим багном
Ти до світла летиш переможно;
І в покорі німій б'ють тобі всі чолом,
І обличчя схиляють побожно...

Борис Лисянський.

Невідкладна потреба.

Комасація на Волині нищить топографічні назви.

На наших північно-західніх землях відбувається дуже важливий, у своїх далекосяглих наслідках, процес, — це т. зв. комасація, „сцілення“ ґрунтів, коли кожне господарство отримує свою землю (перед тим, звичайно, розкинену в багатьох кавалках) в одному місці. Кожна родина переселюється тепер на свій новий ґрунт, а на місці давнього села залишаються п'ять — вісім господарств. Зникають, таким чином, старі села. Ще кілька початкових років познакою буває трохи цегол і... буйніша пшениця на колишніх городах. Перегоруються прадавні шляхи, дороги, площі, викорчовуються вікові дерева, вирубуються садки, й село починає жити іншим, цілком відмінним від попереднього життям.

Процеса комасації ми недоцінюємо. Це не тільки „сцілення“ ґрунтів, не тільки зміна в економічному й господарському положенні села, — це передовсім зміна нашого селянського побуту, культури, звичаїв, мови.

Процес цей, що має багато додатніх сторін, але не мало й від'ємних, захопив уже напевно більшу половину сіл Волині й значну частину Полісся, Холмщини й Підляшшя. Сотні тисяч селянських родин відірвалися від свого відвічного осідку, де вони жили разом із іншими 50-150 родинами, думаючи спільними категоріями, творячи однакові мовні особливості, підлягаючи спільній духовій культурі. Більша половина волинських селянських родин тепер знає тільки двох-трьох найближчих сусідів-хуторян; з позосталими своїми односільчанами їх майже нічого не в'яже, бо цілком припадкових або офіційних взаємин не можна брати на увагу. Багато хуторян опинилося в дуже близькому сусідстві з мешканцями сусідніх, рівно ж зкомасованих, сіл, що мають відмінну мову, одіж, звичаї. Перестали існувати великі духові колективи, — села розбилися на безліч окремих комірок, що, з одного боку, поглиблюють свої індивідуальні прикмети, а з другого, —дуже легко сприймають сторонні, нівелюючі впливи.

В завда́ння мірильних комісій, що перепроваджують комасації, не входить записувати старі топографічні назви, — на планах нотуються назви тільки важніших місцевостей. І ніхто тим не цікавиться, що через 5-10 літ навіть старі люди починають уживати цілком відмінних топографічних окреслень. Називаючи якебудь місце, мешканці зкомасованого села не сягають по старі назви урочищ (напр. не кажуть: „за гайком“, що його звичайно вирубують, „на королівщині“, „на попівщині“), але користаються новими окресленнями, що застосовані до змінених обставин, напр.: „біля Петра Ганулюкого“, — отож звичайно за назвою нового господаря, що поселився на цьому урочищі. Багато з місцевих назов загинуло або загибає (в селі Моро́зовичах, Володимирського повіту, на третій рік по комасації, я ствердив зникнення назви урочища „Гуска“), але багато можна ще врятувати.

Пильно занотувати всі топографічні назви старого села, — це невідкличний обов'язок нашої сільської інтелігенції. В селі, що ще не „пішло на хутори“, це легко зробити, — у зкомасованому ж селі довіряти належить тільки старим людям, контролюючи бреніння записаних назов вимовою інших інформаторів. У змінених селах належить рівно ж занотовувати нові назви місцевостей (якщо вони вже повстали), зазначаючи рівнобіжно старі, а окремо незмінні назви. Особливо звернути увагу на те, чи існує виразна границя поміж двома́ зкомасованими селами: річка, шлях, путівець і т. ін., а якщо ні, то чи існує ця границя в свідомості селян. Чи значно побільшилися випадки шлюбів поміж родинами суміжних сіл? Часто селяни з далеких сіл покупили землю в колишніх панських маєтках й оселилися там, живучі далеко на хуторі й, звичайно, не асимілюючись із селом. По комасації ж такі родини автоматично стають рівні своїм сусідам-хуторянам, мешканцям даного села. Отож, необхідно зазначати (для студій над селянськими прізвищами) відлеглість батьківщини цього напливового елементу й їх прізвища. Безперечно треба записувати усі легенди, що існували й існують у зв'язку з певними місцевостями (хрест, роздоріжжя, провалля, шлях і под.). Обов'язково зазначати місця та, якщо існували, — назви давніх придорожніх хрестів, могил, криниць і т. ін. Праця це безперечно тяжка, хто її не подолає, нехай обмежиться записати: а) назви урочищ за старою термінологією, б) усі назви старого села (вулиці, „кути“ й подібне) й в) назви старих шляхів.

Ця праця поставить на реальний ґрунт наш замір скласти українського географічного словника. Розпочати треба з найбільш загрожених пунктів, і то якнайскоріш. Якщо вдасться опрацювати топономастичного словника тільки Волині, то й це буде дуже велике досягнення. Мені здається, що треба розпочати зо словників окремих земель, бо опрацювати словника усіх наших за́хідніх земель удасться нам дуже й дуже не скоро.

Коли ж і ця праця піде звичайним у нас черепашим кроком, то загине безповоротно сила топономастичних назов Волинських місцевостей. Загине дорогоцінний матеріял для праць над мовою (фонетика, етимологія, лексика), історією й культурою Волині. Безконечні війни й несвідомість наших предків понищили старі бібліотеки й архіви,— чи ж і наша байдужість не знищить не менш цінні місцеві назви наших земель?

Надходить літо — час вакацій; наша інтелігентна молодь повернеться під батьківські сільські стрихи. Нехай же вона зрозуміє й виконає свій невідкличний обов'язок. Вона повинна себе змусити до праці записати в своїй околиці всі місцеві назви, передовсім у скомасованих селах.

Зібрані матеріяли приймає редакція „Рідної Мови“. Вони, по упорядкуванні, будуть належно використані, видруковані й передані нашим центральним науковим установам, як підвалина українського географічного й топономастичного словника.

Для тих, що бажають поважно віддатися цій справі, вкажу деяку найнеобхіднішу літературу. У „Рідній Мові“, ч. 20, Др. В. Гуркевич умістив добру інформативну статтю: „В справі українського топономастичного словника“; коротенькі замітки, що яскраво виявляють перекручування наших традиційних назов, дивись: „Р. М.“, 1933 р., ст. 152, 186, 251, 284, 363; 1934 р., ст. 34, 35, 38, 111, 112, 165 й б. ін. Іще: S. Respond: „Toponomastyka słowiańska“, Księga referatów II zjazdu słow. filologów, sekcja 1, Warszawa 1934. М. Кордуба: Як записувати топографічні назви, „Літопис Бойківщини“, Самбір, 1931 р. ст. 159-162.

Варшава. Іван Коровицький.

»Для одного народу — один правопис!«

Гасло про „одну літературну мову, вимову й один правопис“, що ойго оформив та проголосив проф. І. Огієнко, потрапило на пригожий ґрунт і стало на ньому твердою ногою. Сьогодні можна сперечатися за те, чи праці шан. Професора

в цілому станутъ основою тієї одности, чи з деякими змінами, але немає вже суперечки за зміст та доцільність його гасла. Бо гасла тим цікаві, що, коли легітимуються ментальністю того людського довкілля, що в нього їх кинуто, приймаються без усяких застережень, не дивлячись на значеневі нюанси, що торкаються їхнього змісту, тому що про їх приймальність рішає передусім сама основа, самий кістяк оцього їхнього змісту. Цією основою в нашому гаслі є, очевидьки, одність мови — говореної й писаної.

Придушені гіркими невдачами, особливо в недавньому минулому, ми доходимо до пересвідчення, що головна причина цих невдач — це наша роз'єднаність на кожній ланці нашого спільнотного життя. Тому ідея єдности наповняє сьогодні душу кожного українця - інтелігента, чи й простолюдина. А тому гасло проф. Огієнка знайшло беззастережний відгук у нашій ментальності. І саме тому, що квінтесенція (одність) того гасла буква-в-букву відповідає нашій сучасній ментальності, ми радо стаємо в ряди проповідників його, не оглядаючись на те, чи воно витримає глибоку, аж до подробиць посунену теоретично-наукову аналізу. Для нас важне: 1. що воно, як цілість, на 100% йде в парі з нашою провідною ідеєю одности в цілому, 2. що сама квінтесенція його змісту (одність мови) з вимогами науки ані трохи не розходиться. Що нам до того, чи справді, напр., один правопис рішає про одність народу, або чи одна вимова на ділі можлива? Нам важне, що в прямуванні до мовної одности ми служимо ідеї загальної одности, а мові не пошкодимо, навпаки,— їй прислужимось.

Отож коли ми згідні з тим, що гасло проф. Огієнка веде нас до нашого національного ідеалу, то мусимо його визнати за непорушне, бо таким має бути кожне гасло. Як що ми його нарушуємо, то через те й поборюємо — воно тратить авторитет. А який же клич ви видвигнете в напрямі мови, коли захитаєте вимогу про мовну єдність?

Отож, клич проф. Огієнка дочекався критики з боку М. Пушкаря в першій книжці „Шляху Виховання й Навчання" за р. 1935. у статті „Рідна Мова". Він пише: „Перша частина кличу абсолютно справедлива, другій, щодо ваги справи, тут не місце" (до речі: перша частина — це мова й вимова, друга — правопис). Значить, частину про один правопис треба з клича викинути. Про те, чи в гаслі цього або того треба, був час говорити ще тоді, коли його творено, а не сьогодні, коли воно вспіло вже опанувати думки великого числа людей. Тепер його „обтинати" — хоч би обтята частина був тільки хвіст — це значить вносити замішання, шкодити справі. Бо прийняте й визнане гасло або ціле панує, або ціле падає! Вислів „щодо ваги справи" каже догадуватись, що правопис не такий то важний; але шан. рецензент зараз таки говорить: „Життя, цебто школа, газети й періодичні видавництва конче потребують сталого правопису". Цим реченням сам себе рецензент поклав на обидві лопатки, бо з цього ж виходить, що саме про один правопис клич передусім повинен говорити! Відомо ж, що заклик проф. Огієнка ані не говорить, що правопис — це найважніша й для науки найтрудніша справа, ані тим більше не каже, який правопис, тільки закликає всіх учених, у тім і шан. рецензента, щоб вони не отаманили, тільки вже раз дали „життю, цебто школі, газетам... і т. д." один правопис. Що шан. Професор у „Р. М." пропагує правопис ВУАН, це вже інша справа, це вже праця в ім'я гасла, але не зміст його самого.

Навіть і без K. Ortmann'а й K. Linke ми знаємо, що правопис — річ пливка, річ добровільної (певно, що на чімось опертої) умови між людьми й як кожна умова, може бути знову ж за добровільною згодою змінювана; ми знаємо, що ця умова навіть мусить бути час до часу змінювана, бо сама мова й вимова — річ пливка... Але саме тому, щоб настала одність у „життї" нації, щоб ця нація вміла однозгідно щось робити, опісля однозгідно те „щось" змінити й знову ж однозгідно йнакше робити, саме тому потрібні нам гасла, що закликають до одности. А відомо, що одність найлегше

завести там, де йде про річ умови, добровільної умови між згідливими людьми й тому другій частині кличу, цебто закликові до одного правопису саме „тут місце“ — власне, „щодо ваги справи“, бо для гасла важна „одність“, згода, як антидот на нашу отаманерію, кращезнайство й т. ін. деструктивні елементи нашого незавидного характеру. Ціла помилка рецензентова основується на незрозумінні „ваги справи“ щодо гасла: йому здавалося, що гасло від існування даного правопису узалежнює буття-небуття літературної мови, чи може навіть народу! Ні, гасло тільки каже: коли ви один народ, так однаково пишіть — для „життя, школи і т. д.“, власне так, як хоче рецензент. Це не значить, що українське мовознавство не буде мати вже ніколи „клопоту“ з правописом; але українське „життя“ тимчасом буде в даному питанні плисти однозгідним руслом. А як учені, пересварившися хоч би й роками, дійдуть до пересвідчення, що треба ввести зміну, то цю зміну „життя“ знову однозгідно прийме. Ось тому в цілому цьому процесі неспірна правда за гаслом: „Для одного народу — один правопис!“

Sierpc. Яків Романенко.

Як досліджувати дитячу мову.

Поява „Рідної Мови“ викликала помітне пожвавлення дослідів над українською мовою. Але ланцюг цих дослідів далеко ще не повний. Між іншими бракує нам помічень над початками наростання мови української дитини. Заповнити цю прогалину не зможуть люди науки тільки власними силами, бо вони звичайно мають мало спільного з малими дітьми дошкільного віку. Їм на поміч мусять прийти всі ті, що опікуються в якийбудь спосіб малóю дитиною, отже: няньки, опікунки дитячих притулків та садочків, головно ж — українські матері. Для всіх їх написано оцих кілька рядків, і до них саме звертаємось з проханням, щоб для добра української мови, нашого найбільшого національного скарбу, схотіли взятись за працю, додержуючись можливо найдокладніш поданих отут вказівок.

Помічення над наростанням і розгорненням дитячої мови належить вести на письмі, записуючи докладно все в окремому зшиткові, а не на окремих картках, бо вони можуть легко згубитися. Кожний ваш запис конечно датуйте.

Приступаючи до праці, зазначте конечно: а) дату народження дитини; б) стать її (хлопець чи дівчина); в) місце перебування (село, містечко чи місто), подаючи назву місцевости й повіт; г) суспільне положення батьків (селяни-рільники, міщани-ремісники чи купці, урядники і т. д.); ґ) в якому мешканні живе дитя: одно- чи більшекімнатному; д) скільки членів має сім'я; е) зазначте, чи є батько, мати, дід, бабка, брати й сестри, та хто ще живе при даній сім'ї (родичі, слуга, нянька); є) подати вік братів і сестер, та зазначити, хто з них найбільше цікавиться даною дитиною, в якій формі, і приблизно скільки часу денно посвячує їй; ж) хто передовсім із сім'ї піклується дитиною (мати, нянька, бабка, старша сестра чи брат); з) які недуги перебуло дитя, в якому віці, як довго хорувало й які наслідки залишились по тому; и) що ще цікавого можна б сказати про цю дитину, що її мову будемо досліджувати.

Подавши оці інформації загального характеру, належить записувати сумлінно й щодня свої помічення над мовою дитини, завжди зазначуючи дату запису. Не мусять вони бути ведені конечно від першого дня наростання дитячого лепету, — можна зачати списувати їх кожної хвилі, без огляду на те, як далеко дитина розвинула свою мову, але конечно взятись за цю роботу таки сьогодні, перечитавши ці рядки. Коли б котрогось дня, або через довший час, із-за якихось причин не занотовано помічень, належить подати в зшиткові, як довго тривала перерва й які зміни зазначились у мові дитини в межичасі.

Найвідповідніш записувати помічення саме тоді, коли дитя говорить. Коли ж не можна виконати цього тоді, то ко-

нечно треба вчинити це ввечері. Записати хоч коротко, які обставини супроводили дані слова чи речення. Отже, чи було це під час забави (якої і з ким), чи в злості, недузі, під час відпочинку, праці, чи в розмові з кимсь і на яку саме тему. Головно ж у малих дітей („немовляток") дуже важне, чи те, що вони говорять, це їх самочинний прояв, чи може проба наслідувати голоси, тільки що підслухані від людей, звірят і т. ін.

Старшенькі діти дуже багато говорять і до оточення живого та мертвого, й до себе. Коли б хотіти списувати все те докладно, так тоді хіба б нічого не робив цілий день, а тільки записував дитячу мову. Така точність неодного відстрашила б від цієї роботи, що її пропонуємо, і зрештою цілком слушно. Списувати геть усе, що дитина говорить, непотрібно. Нам потрібно слідкувати за розвитком мови дитини, значить — треба нотувати тільки кожне нове слово чи звук, що виступає в дитини, потім — коли переходить її мова від неартикулованих звуків (незнаних мові дорослих людей) до артикулованих (таких, що виступають у мові дорослих людей), коли ці звуки переходять у склади, що (як і предмети) ті звуки й склади мають означати на дитячій мові, коли й які слова зачинає дитина говорити найперше, чи вимовляє їх чисто, чи деякі звуки й котрі саме в цих словах перекручені або розгублені, коли дитина зачинає говорити реченнями, подати кілька прикладів таких речень, як збагачується потім дитячий словник і граматика, чи ця дитина охотніш балакає з кимось, чи волить говорити до себе, звірят або мертвих предметів, що менше-більше говорить до них і т. д. Коли ж декільки днів не завважено в мові дитини ніяких змін, зазначте й це.

Слідкуючи за розвитком дитячої мови, треба розрізнити й зазначити в поміченнях дві справі: а) коли саме дитина починає розуміти якесь слово, б) коли саме пробує його вимовити. Не конче те друге слідує по першому, бо нераз дитя підхопить якесь слово й наче бавиться ним, ані трохи його не розуміючи. В іншому випадкові дитя розуміє якесь слово, але довго не пробує його вимовляти. Такі випадки належить записувати конечно, і потім зазначити, коли са́ме дитя дане слово зачало розуміти, чи зачало вимовляти, та як його вимовляло.

Голоси дитячого лепету, що звичайно бувають неартикулованими звуками, нераз трудно записати, бо для них не маємо відповідних буков. Тому подавати їх або буквами, найбільше зближеними бренінням до цих голосів, або описати їх, приміром, що вони нагадують цмокання, чи гудіння, воркування голубів і т. д. Можна вживати для їхнього означення також буков чужомовних азбук, от хочби німецького ä, чи французького r, англійського th і т. д. Але тоді зазначити побіч, що цей звук так бренів, як пр. англійське th.

Чималу ролю відіграє в мові на́голос і на нього треба звернути також належну увагу та зазначувати сумлінно.

Кінчаючи свої спостереження, зазначте, хто са́ме їх вів (мати, батько, нянька, брат, сестра), як часто стикався з дитиною, хто ще помагав йому в тій роботі і в який саме спосіб.

Дуже часто буває так, що хтось візьметься з завзяттям слідкувати за дитячою мовою, але опісля, із-за браку часу чи інших причин, мусить занехати її. Але навіть коли б оці його помічення були дуже короткі, неповні, чи — на його думку — ні до чого негодящі, просимо прислати їх Редакції „Рідної Мови", бо вони будуть для нас дуже цінні.

Може декому оцих кілька рядків вказівок буде замало, тоді просимо звернутись негайно з запитами до Редакції „РМ", а ми охотно подамо потрібні докладні вияснення.

Варшава. Петро Кривоносюк.

Літник чи літовик.

Перед кількома роками появилося в нашій часописній мові за польським взором слово літник (letnik) для означення особи, що вживає спочинку на лоні літньої природи.

Letnik означало первісно в польській

мові, подібно як іще й тепер *літник* у нашій мові, літню одіж, і в тому значенні вживає цього слова о. Вуєк у своїм перекладі св. Письма на польську мову[1]. Не наша річ вияснювати, чому в польській мові слово letnik прибрало згодом зовсім інше значення. Ми тут поставимо питання, чи слово *літник* у вище зазначеному розумінні згідне з духом української мови, та чи воно в українській мові дійсно потрібне та незаступне.

Окрему групу слів творять в українській мові йменники, закінчені на *-ник*, *-овик*, що повстають із прикметників, що їм у дальшу чергу відповідають знову речівники або навіть дієслова. Наприкл.: гай, гайник, гайовий, гайовик; путь, путній, путник, ліс, лісний, лісовий, лісник, лісовик, суд, судний, судовий, судовик, кочувати, кочовий, кочовик, літувати, літо, літній, літник, літовик.

Як видно з наведених прикладів, деяким подвійним формам прикметників відповідають подвійні форми йменників, напр.: лісний—лісник, лісовий—лісовик. Нас цікавлять передовсім подвійні форми йменникові, бо через протиставлення тих двох форм різнородність функцій приростків *-ник* і *-овик* стає куди яскравіша. Обидві формі йменникові виражають якесь відношення до речівника, що є відповідник даних двох між собою споріднених прикметників. Безперечно, як форма *лісник*, так і форма *лісовик* означає якесь відношення до *ліса*, одначе в однім і другім випадку це відношення трохи відмінне. Коли застановимось над змістом речівникового відповідника прикметників, що з них утворені йменники з приростками *-ник*, *-овик*, то побачимо, що зміст цей завжди складний, а речівники ті означають здебільша деяку суцільність речей чи явищ, деколи навіть цілу систему предметів, подій і діянь, напр.: поле, ліс, суд, літо.

Функціональне завдання іменників з приростками *-ник*, *-овик* якраз означити й ближче з'ясувати відношення особи або речі до даних предметів, подій чи явищ, окреслених змістом відповідного речівника. Іменники з приростком *-ник* означають якесь призначення, звання, спосібність, приналежність даної речі, іменники ж із приростком *-овик* означають тільки дійсну чи уявлену особу, інколи теж прилад, що на свій спосіб діють, або використовують якісь події, стани чи явища.

Означити діяння — це одинока функція приростка *-овик*, натомість завдання приростка *-ник* у першу чергу означити приналежність, призначення, прикмету. Проявляти в якімсь напрямі доцільну, безпосередню чинність може найкраще жива істота, тому йменники з приростком *-овик* служать майже виключно для означення живих чи уявно оживлених творів, що проявляють або виконують якесь діяння, напр.: бойовик, судовик, службовик, боровик, паровик. З того погляду йменники з закінченням *-овик* дуже споріднені та щодо значення й змісту зовсім схожі з дієсловами, що мають закінчення *-овити*, *-увати*, деколи теж *-очити*, а означають тривке, доцільне діяння живої істоти, як ось: готовити, готувати, кочовити, кочувати, становити, ставити, дівочити, дівувати, війтовити, війтувати, торговити, торгувати, літувати (літовити, літовик)[1].

Іменники з закінченням *-овик* — це відповідники дієслів із закінченням *-овити*, *-увати*, вони й викладники цих дієслівних функцій ув іменникових постатях слова. Натомість іменники, закінчені на *-ник*, означають тільки прикмету, призначення, звання як живих так і неживих творів, напр: радник, священик, чайник, ручник, мисник, літник.

Прикладаючи вищесказане до йменників *лісник*, *лісовик*, виходить ось що: *лісник* — це річ або й жива істота, в де-

---

[1] I rzekł Pan: Iż się wynoszą córki Syońskie, a chodzą szyie wyciągnąwszy i mrugaiące oczyma przechodzą się, a drobno postępuiąc nogami swemi szelest czynią: Przetoż obłysi Pan wierzch głowy córek Syońskich, a Pan sromotę ich obnaży. Dnia onego odejmie Pan ochędostwo podwiązek, także czepce i zawieszenia, piżmowe iabłka i manelle i zatyczki, bieretki i zapony i bindy i przedniczki i nausznice, pierścionki i naczelniki, odmienne szaty i płaszczyki i podwiki i wacki, zwierciadła i rantuszki i tkanki i l e t n i k i. Esaias 3. 16-24.

[1] Подібно теж на Підкарпатті утворено, згідно з духом української мови, слово „бировати". „Бирів" від мадярського bíró—начальник села, старшина, староста, відси „бировати" — війтувати.

якім напрямі до ліса призначена і до нього пристосована, натомість *лісовик*— це особа чи взагалі живий твір, що його відношення до ліса куди ближче, бо його діяння чи буття з лісом безпосередньо зв'язане і від нього залежне.

Так теж і слово *літник* означає в українській мові річ, призначену на літо, а саме: літню одежу (дивись „Р. М." ч. 2 р. І. стор. 354), знóву ж *літовик* — це людина, що своєрідним способом користується літньою порою, щоб спочити й забавитися.

Іменники, закінчені на *-ник*, що означали б діючу особу, в українській мові на загал нечисленні, й українська мова оминає їх творити. Тому кажемо: *урядовець*, а не *урядник*, *митар* не *митник*, *колесар* не *колесник*, *летун* не *летник*, *службовець* — *службовик*, а не *služебник*. Лісько.

Др. Володимир Виногородський.

Мова українських колядок.

(Продовження).

Крім того належать тут іще такі слова, що удомашнилися в щоденній мові, як: шори (I, 256, Geschirr), шнури (II, 26, Schnur), шмиґнув (II, 40, Косівщина, schmiegen), на ґаночку (II, 118, Gang). Майже всі ці слова походять із земель східньої Галичини. Сюди можна б зачислити й слово: барма (I, 96, Косівщ., в значенні: мундир; пор. старе півн.-слов. й украïн.: барми — великокняжий наплечник, середн.-верх. нім.: barm — плече, у Срезнев. Матер. для древ. рус. слов., 42-3). Окремо стоїть слово: шінцує (проганяє, I, 145, Станиславівщина, schätzen?, schanzen?). Тут належить також, здається: тузов (I, 1, Косівщина, з німецького, або може французького, як думає Даль: Толков. слов., IV, Спб.-М., 1909, ст. 866; можливе й російське посередництво, де є: кузов, у Свєнц. Різдво, 121). Так германізми розкинені по різних місцях передусім східньої Галичини; але вони трапляються й на східньо-українських землях.

На території давньої російської України знайдемо й деякі русизми, — одначе їх зовсім небагато (може бути тому, що зо східньої України має Гнатюковий збірник загалом мало записів), — нема їх навіть 15. Ось вони: надабнó (I, 63, Чернігівщина), за скамнею (I, 117), пуговички (I, 137, Косівщина), пропитаніє (I, 148, Чернігівщина), прокатаніє (там саме), похвастує (I, 165, Богодух. пов.), палтиною (там само), ружиною (там само), облічітеся (I, 170, Канівськ. пов.), разщитаймо се (I, 171, Чернігівщ.), прикращає (I, 201), сапажки (II, 353, Уманщ.), хохленок (II, 364), попечітелі (I, 364).

У колядках подибуємо декуди й латинізми, певне частинно через посередництво польської мови: ревідувати (I, 2, Косівщ.), гонор (I, 20, Косівщ.), кумуньййа (I, 23, Бучацьк. пов.), монстраньцыййа (там само), пірше лумеро (I, 97, Косівщ.; numerus), погар (I, 99, Косівщ.), партійі (1, 106, Печеніжин), шкатули (I, 142), сеґнат (II, 43, Львівщ.), вілія (II, 65, Жовківщина, через поль.), опарати (II, 132), трактувати (II, 187), нишпори (II, 208, Перемишлян. пов., через поль.). Отже це слова переважно церковного характеру. Сюди належить і давнє слово: коляда (calendae) й похідні слова в різних відмінах; також таке буденне слово, як: кварта (I, 257).

Грецького походження слова: таксуєт (I, 97, Косівщ.; оцінює), кришталові (II, X, Надвірнянщ.).

Крім того є ще в колядках слова з різних інших мов. З єврейської мови взялися такі звичайні слова, як: кагалови (I, 78, Жидачівськ. пов.), пейса (там саме), в ярмурці (II, 345, Черновецьк. пов.); з чеської: нехай же я ся... вбриндую (I, 9; у Грінченка, I, 117: бриндуватися[1]; Linde, I, 179: bryndzić się); із сербської: ороне вино (I, 64 — Потебня, 144: руйно); із словацької: шмарте (II, 69 — Потебня, 434); з румунської: токма (рум. tocma згода), зґарду (I, 224, Косівщ.; sgardă — дукачі, намисто, у Кузелі-Чайковського: Словар

[1] Грінченків Словник цитую в буквах: А—Н за виданням: Б. Грінченко. Словник україн. мови, тт. I-III, Київ 1927 і д.; дальші букви за старим виданням: Словарь української мови, тт. III-IV, у Києві, 1909 і д.

чужих слів, Чернівці, 1910, ст. 124, і: Barcianu: Wörterbuch d. romänisch. u. deutsch. Spr., 1910, ст. 618), бечілувати (І, 252, Косівщ.; пор. румун.: beciu — комора; але може бути і з мадярського: becesülni, пор. Л. Чопей: Русько-Мадярский Словарь, У Будапештѣ, 1883, ст. 12; може відси й: у бечькову (І, 62, Косівщ.?), киптарик (І, 224, Косівщ.), ватри II, XII — із турецьк. через румун.), бутеєц (II, 81; bute — бочка, властиво: з грецьк.), карабушами (шкіряними торбами, II, 112, Косівщ.: cărăbuş — маєвий хрущ); з мадярської: шьипку маґирку (І, 263; magyar — може через поль.: magierka у Arcta: Słown. 360), міндьорскої (молдавської, II, 112, Косівщ.; mindjárt?), бировечок (II, 65); з італійської: карета (І, 257; carretta, через поль.), капилюх (II, 55, Калуськ. пов.; capello — волосся), кавалєрскоє (II, 104, Долинськ. пов.; cavaliere — їздець, через поль.); з французької: камізелечку (II, 14, Жидач. пов.; camisole через поль.), піка (І, 99, Косівщ.), пардон (І, 104, Косівщ.), патролю (І, 95, Косівщ.); з англійської: паркани (II, 51, Богородчан. пов.; park — загорода); з татарської: бахмата коньа (II, 64, Старосамбірськ. пов.); з турецької: вакишички (чорні, над очима білі, II, 112, Косівщ.; пор.: ваклі, вакиристий у Потебні, 73); з перської: чемерочок (II, 152; пор.: чамара — у Куз.-Чайк., 323), перлову камку (II, 152; пор. у Куз.-Чайк., 144; у Свєнціц., 121); з арабської: кафтаник (II, 157, Бучацький пов.).

(Далі буде).

Львів. Ярослав Гординський.

Сучасна українська літературна мова.

IX.

Родовий безприйменниковий.

Глибше вивчення живої народньої мови показало, що в нашій мові частенько маємо родовий відмінок без прийменника там, де звичайно в інтелігентській мові звикли до прийменника. Це архаїчні наші форми, добре знані в говорах західньоукраїнських, але рідкі в говорах східніх. До сучасної літературної мови вони попали безумовно також підо впливом і західніх говорів (особливо подільських), і західніх письменників.

Черкасенко знає ці форми, але рідко, — частіше йде за живою мовою своєї Харківщини, що звичайно знає прийменникові форми. Новіша літературна мова знає ці форми значно частіш; напр. Підмогильний кохається в них, хоч його батьківщина, Катеринославщина, мало знає їх. Подаю трохи прикладів.

1. Родовий наближення, цебто родовий без прийменника *до* по дієсловах, що починаються на *до-* (*ді-*): діставатися, діткнутися, долетіти, допадатися, дійти, доходити і т. ін.

У С. Черкасенка це ще дуже рідкі форми: Доскочити того 39. У нього звичайніші форми з прийменником: Вона дослухується *до* слів 13.

Навпаки, в „Місті“ цих форм багатенько: Дістався Володимирської вулиці 115. Дістанеться з нею міського товариства 124. Діткнувшись покинутого 152. Не долетівши помосту, впала 81. Допадається дрібниць 242. Дійти свого природнього здійснення 127. Цього доходить 154. Дійшов висновку 17. Дійшов третього курсу 81. Дійшла того ступня 218. Жадного висновку не дійшовши 210. Дійшовши певного ступня 241. Доходив висновку 14. Доходило апогею 93. Рідко з прийменником *до:* Дійшов до Сінного базару 151. Дійшов до місця 245.

2. Родовий відділення, родовий без прийменника *від* по дієсловах, що розпочинаються на *від-* (*од-*): відкидатися, відмовитися, відпасти й т. ін. Напр. у „Місті“ маємо: Відкинеться божевільного прагнення 246. Відмовитись такого замаху 223. Ченці відмовляються світу 53. Відмовився вечірки 197. Овоч мусить відпасти свого гілля 93.

Черкасенко не вживає цих форм, крім таких, як: Уникає Божого суду 89 і т. ін. У нього панують форми прийменникові: Насилу відпекалася *від* лиха 49. Не відпали *од* християнства 57. Ухиляючись *од* нього 19.

3. Родовий без прийменників *про, за* і ін. не рідкий в „Місті“: Розпитуючи

дороги в перехожих 10. Розповідала йому сільських новин 51. Розповідала любовних пригод 195. Розповів їм цікавих речей 8. Розповіла йому вигаданих історій 240. Хапався другого 65. Пильнував його слів 159. Пильнувала карток 147.

X.
Родовий часу.

Родовий часу надзвичайно поширений в українській мові і становить одну з її найхарактерніших рис,—на питання *коли* звичайно відповідається родовим однини чи множини без прийменника. Цей родовий завжди має при собі ще й прикметникове пояснення.

В російській мові панує знахідний часу, чому багато наших письменників, всупереч своїй живій мові, вживають не родового, а знахідного часу. Цього треба конечно вистерігатися. Чулий на форми живої народньої мови, С. Черкасенко часто вживає форм родового часу, напр.: Цієї ж ночі нишком зберемось 57. Другого вечора по тій покуті 90. Другого ще дня поїде 110. Але в Черкасенка знайдемо ще й архаїчний знахідний часу з прийменником *в*, *у* (ліпше б родовий), напр.: Я не відала в той час 40, В цю хвилю виходить старий 22.

Найновіша літературна мова свідомо пильнує вживати родового часу, а не знахідного, чому в „Місті“ В. Підмогильного це форма вже дуже часта. Напр.: Другого вечора Максим покликав хлопця до себе 69. Привів того ж вечора до нас 90. Одного вечора поет кинув йому нову збірку 189. Сів одного вечора до столу 228. Визнав за недоцільне цього дня з'явитись 63. Другого дня він мусів бути 99. Другого дня вирішив одвідати бюро 142. З'явився Степан призначеного дня до почекальні 143. Гуляють усі соняшнього дня 200. Того дня Степан мав ще одного одвідувача 225. Тієї ночі він пережив повстання раба 130. Побачення відбувались призначеного часу 187.

Іван Огієнко.

Новотвори в сучасній українській мові.

2. Наросток *-щик*, *-чик*. Поширилися в нас, неначе справжня пошесть, слова з російськими наростками *-щик*, *-чик*, що їх варто б оминати. В українській мові є наросток *-чик*, але його вживають головно при здрібнілих іменниках, н. пр: хлопчик, горобчик, стільчик, а при творенні слів, що означують зайняття, або працю людей, треба вживати наростків *-ик*, *-ець*, *-ар*, *-ач* й інших. Через те повстають хибно складені слова, яких у нас скрізь повно (а деякі вже навіть сильно поширились), як: покажчик і показчик Д 328/34 — показник, роздатчик — старший складач у друкарні Кол. V, прикащик — крамничний помічник, гуменний; розвідчик, перекладчик— перекладник, перекладач, накладчик — накладець, накладник, атентатчик Д. 322/34, транспортчик Нд. 32/34, гарматчик Д. 341/34, підво́дчик = візник, селянин, що дає підводу, Д. 5/35, справщик — коректор Кол. VI, лазутчик — шпигун (рад. чисто рос.) Д. 4/35, розносщик (з рознос + чик) — розносець Д. 22.

3. Наросток *-ик* і поширені (в зв'язку з пнем) *-овик*, *-евик*. Як від слів на *-ний* творяться іменники з нар. *-ник* [приватний—приватник, безробітний (scil. чоловік) — безробітник], так і тут від прикметників на *-ов-ий* творяться іменники на *-ов-ик* [військовий (scil. чоловік) — військ-ов-ик, керм-ов-ий (балон) — керм-ов-ик]. Цих слів, порівнюючи, мало й вони переважно найновішої формації: островик — мешканець острова (Кол. 19), військо́ви́к — вояк, старшина, військовий урядовець, фронтовик — що служив на війні, службовик — функціонар (рос. служащій, гал.), паровик — паровіз (С. 22, у рос. мові значить: казан паровий), кермови́к Д. 296/34 — кермовий балон, поль. sterowiec, звуковик — звуковий кінотеатр, поль. dźwiękowiec, грузови́к — вантажник (рос. Мик. 227), чорнобіржеви́к Д. 321/34. січови́к, лугови́к — член Січі, Лугу (гал.), пробоєви́к — член, вояк пробоєвого відділу Sturm-abteilung у Німеччині. Ці всі слова здебільш галицькі, мало вживані, бо штучні, творені підо впливом російської, почасти польської мови. Визначають вони заняття або місце

житла людей (5 прикладів), а в 4 випадках визначають предмети, подаючи в іменнику їх прикмету.

4. *Наросток -ач, -увач.* Nomina agentium є теж нові слова з нар. *-ач* і *-увач*, що їх дуже люблять наддніпрянці в противенстві до галичан, що рідко вживають їх може тому, що слова з цими наростками трохи важкі й незграбні, бо мають багато складів. А з дотеперішнього ясно, що новоскладене слово що коротше, то краще й зручніше його вживати. Тому теж неначе саме собою висновується правило для складання слів: наросток повинен бути по змозі односкладовий, а пень 2-, а найбільше 3-складовий. Бо якщо наросток має більше складів (2 або 3), а пень 3, 4, або й 5 складів, тоді одержуємо тяженний великий і незграбний новотвір, що матиме 5, 6, 7 складів. А це буде слово-дивогляд, що не прийметься, бо його незручно й писати й виголошувати. З наростком *-ач* утворені слова: золотошука́ч Лейт. 60, надзира́ч з рос. надзиратель Відр. I, 3, уклада́ч книжок Д. 276/34, огляда́ч — автор огляду (літератури) Лейт. 151, у Галичині вживають у значенні „о. худоби“ (на селі). Наросток *-увач*: переслі́дувач — переслідник, допи́сувач — кореспондент С. 22, послі́дувач — учень, адепт Д. 22. потішувач Лейт. 61, руйнува́ч ib. 72, викори́стувач Нд. 30/34, продо́вжувач, підспівувач, відві́дувач Д. 223/34, 4/35. Всі ці слова означають людей, що щось роблять (чинність постійна), слова з укр. преси й наукового твору. За деякими винятками, це слова важкі, творені в Україні людьми, що не знають мови органічно й не виучують її з джерел, тільки на основі словників „кують“ слова, не маючи почуття укр. мови. Багато цих слів можна переробити при допомозі наростка *-ник*, як: переслідник, потішник, руїнник, продовжник. Щодо їхньої будови, то звичайно можна завважити, що від дієслова дуративного (протяжного), напр. шукати, буде іменник „шукач“, а від наворотного „пошукувати“ буде „пошукувач“.

5. *Наросток -ак і -як.* Ці наростки творять мало слів: чужа́к Д. 222/34 — чужинець, одноосібня́к — селянин індивідуальний (див. вище „приватник“), двійня́к — людина, цілком подібна до другої Д. 22, східня́к — східник Нд. 35/34, середня́к — середньозаможний селянин, (рад.), ширя́к — безмоторовий літак, поль. szybowiec (постійно вживає цього слова „Діло“), вступня́к — учень, що здає до вищої класи іспит. Усі слова мають наголос на останньому складі, короткі (2-складові), переважно в будові слова зазначена прикмета. Слова нелітературні, а практичні й буденні. (Далі буде).

Перемишль. Євген Грицак.

Українські правники й рідна мова.

Приглянься до галицької судової мови. Вона просто жахлива! Чужинецькі слова, чужинецька складня — насилу зукраїнізовані... Погляньмо у „Правотар“ з 1907 р., яка там мова! Книжка на той час потрібна, й без сумніву її авторові належиться дяка. Але ж бо минули літа, й ніхто сьогодні не пише навіть такою українською мовою, як писав тоді Іван Франко, що може найкраще у свій час в Галичині знав українську мову.

Та в ділянці судової мови не поліпшилося. Мова зістала майже та сама, що 1907 р. Це виглядає так, якби лікарі вживали засобів, що їх винайшли знахорі... Правда — в ділянці судовій головне, щоб виграти справу. Ніхто не одержить нагороди за красу мови чи стилю. Але, — чи доброю мовою не можна осягнути таких самих успіхів? Чи, вживаючи цієї чудернацької мови, користаємо вповні з права вживати рідної мови в суді? Ні! Поляки дотепер розвивають і збагачують свою судову мову, — ми того не робимо. Наче б та мова була не для нас, а для поляків, що легше розуміють українську мову, чим докладніш вона перелицьована з польської...

Така байдужість і брак любови до гарної рідної рідної мови — це великий народній гріх. Творча культурна праця повинна обняти всі ділянки життя в усіх його проявах. Особлившу увагу треба присвятити мові, бо це важливий, основ-

ний елемент рідної культури. Судова мова — це не говірка, що її можна залишити, це літературна мова. У нас вона гірша від кожної говірки, бо штучна, не наша. Гадаю, що коли б лист із нашого суду заблудив у Вел. Україну, ледве чи там зрозуміли б його...

Але так не сміє бути! Творячи одну соборну літературну мову, не поминаймо й цієї важливою ділянки життя, що дотепер лежить перелогом. Загал українських галицьких правників повинен до справи мови поставитись поважно, — пильно вчитися рідної літературної мови й уживати її в суді. Це їх національний обов'язок, і за нього вони відповідатимуть перед історією рідної культури.

Навчання мови тепер тим легше, що маємо авторитетне джерело — „Рідну Мову", куди завжди в сумнівних справах можна звертатися за порадою. Найважніше й найперше — зрозуміти вагу літературної рідної мови й побороти власну байдужість! А тоді все піде добре.

Бібрка. Вол. Грицин.

»Рідна Мова« живе й по тюрмах.

Коли скінчився мій процес, то я, як „карний в'язень" (це такий, що відбуває кару), міг ходити вже на прогулки не одинцем, як слідчі в'язні, але й з іншими, що теж звалися „карні". Я зараз попрохав кількох знайомих товаришів, щоб дали мені що читати. — „Добре, — каже один, — маю новинку, тож і тобі дам, а може навіть купиш!" — І дійсно дав мені — потім — двоє чисел „Рідної Мови".

Я спочатку не міг погодитися з декотрими твердженнями Проф. І. Огієнка, та коли приглянувся до справи ближче, коли побачив, на якім високім рівні поставлена „Рідна Мова", то я вповні погодився з думками, твердженнями й працями професора, хоч мене давніше вчили інакше, хоч мені здавалось, що добре знаю свою рідну мову. Сьогодні я клоню свою голову перед такою поважною, тихою, всенаціональною працею Проф. І. Огієнка.

Кілька місяців я позичав „Рідну Мову", та потім попросив свого оборонця передплатити її мені, бо хотів мати свою власну. Тоді дістав я тільки чотири числі. Доля хотіла, щоб мене перевезли в іншу тюрму, до Дрогобича. Там запитали мене товариші, чи не маю що читати нашою мовою. Я всім давав ті чотири числі „Рідної Мови", бо, крім французьких книжок, не мав нічого читати.

Люди читали ті чотирі числі так завзято, що просто видирали їх собі з рук, і я ніколи не знав, у кого вони! Читали націоналісти, читали комуністи, шпиги, касарі, обманці та всякі інші в'язні, що там були й цікавились своєю рідною мовою. Між читачами тими бачив я: інженерів, поетів, журналістів, купців, ремісників, рільників і різних студентів та учнів. Один поет, що незабаром вийде вже на волю, так і використав зараз статтю про знаки розділові П. Тичини.

Наші селяни студіювали завзято „Рідне Слово" (початкову граматику), та дуже тішились, що можуть хоч розсмакуватись у своїй рідній граматиці, бо польської граматики вчать їх там щодня.

Додам іще й те, що так довго читали люди там мої зшитки „Рідної Мови", що аж зовсім подерли їх, аж зблід папір, аж ізблякнув друк, а тоді забрав я ті бідні, подерті газетки, позліплював і сховав на пам'ятку!... Один із ремісників, що мав гроші, зараз замовив собі „Рідну Мову" й тепер позичають люди в нього. Одначе є багато таких, що чекають грошей від рідні, щоб при нагоді замовити собі свою власну „Рідну Мову".

Не можу теж не написати про враження від „Рідної Мови" моїх читачів-в'язнів. Кожний галичанин хвалив високий рівень „Рідної Мови" та нарікав на трудність вивчення.

„Скільки разів — говорив — мене вже не перевчали, — скільки разів ту граматику зміняли, а тепер я вже старий, не знаю, чи зможу вивчити те все. Читаю, щоб хоч знати, які будуть зміни!..."

Лемко казав: „Оце гарда кніжка. Як пуду дому, купім ю для свеї дітини!"

Волиняк, поліщук і закордонець: „Ось допіру тепер я знаю, як має виглядати

українська мова... Перше я думав, що галичани говорять ліпше від мене, та, бачу тепер, що ні... Я вчився насилу „галицької“ мови, та все надармо. Ось тут, у „Рідній Мові“, видно, яка гарна наша мова! Мушу зараз написать додому, щоб мені замовили „Рідну Мову“...

І так кожний, кого не запитай, та з ким не забалакай про „Рідну Мову“.

Антін Комарницький.

Примітка. Редакція „Рідної Мови“ висилала й висилає по декільки примірників свого місячника по всіх в'язницях безплатно. Редакція.

Життя слів.

Дóсить повстало зо стародавнього „до сыти“, цебто до ситости, до задоволення. Слово „сыть“—ситість. Вираз „до сыти“ перше визначав наїстися до ситости. Ось приклади. „Слово философа“ в „Повісті врем. літ“ під 986 р.: Ядяхомъ мяса, лукъ, хлѣбы до сыти. Златоструй XII в.: Не дають имъ до сыти ясти. В мові російській це значення позосталося й тепер: наѣсться досыта. Дуже рано вираз „до сити“, що його вживано спершу тільки в розумінні наїстися, став визначати взагалі всяке задоволення, цебто набув уже нашого абстрактного значення. Але довго це слово писалося „до сыти“ чи „досыти“, і тільки пізніше кінцеве *и* зредукувалася, й повстала теперішня наша форма д о с и т ь. В Іпатієвім Літопису під 1140 (6648) р. читаємо: Оже ти, братъ, не досити волости, всю землю Рускую дьржачи, а хощеши сея волости (І. Срезневський, подавши це речення в своїх „Матеріялы“ т. І, зовсім неправдиво пояснює слово „до сыти“ від „дошти, дошу“ — знаходити). З XIV в. знаходимо в пам'ятках уже форму „досить“, без кінцевого *и*. Таке „досить“ часте в українських грамотах. Напр. Перемиська Грамота 1386 р.: Єсмы казал сѣна насѣчи досыть на стадо твоє, то насѣчено єго досыть. Зудечівська грамота 1413 р.: А при том были свѣдци... иныхъ досыть при том было добрыхъ (ця формула часта в наших грамотах). Ланчицька грамота 1433 р.: Чинити подлугъ листовъ, яко жь на них досыть явно єсть выписано. Досыть їх, Пересопн. Єв. 1556 р., Лука зач. 108. Словник П. Беринди 1627 р.: „Довлѣєтъ — досить“. „Ключ Розуміння“ 1665 р. І. Галятовського: Дóсить стало 366. „Досить чинити“ в розумінні „задовольняти“, повстало в нас рано, але головно як юридичний термін (пор. польське dosyć uczynić). В жалованій грамоті Олександра Вітовта литовським жидам 1388 р. читаємо: Єстли бы хрестьянинъ жиду рану нѣкоторую задалъ, винный ранному маєтъ досыть вчинити. Тежъ, єстли бы хрестьянинъ жида вдарилъ, вдареному маєть досыть вчинити. Полтавські судові акти 1664 р.: Досить чинячи справедливости святой 16, Каленик Хвеска нагородил и на всемъ оному досит учинил 41. Стародубські судові акти 1666 р.: Чинячи мы досыт великаго государя указу 52, Досить указу нашому чинячы 69. В Крехівськім Апостолі 1560-х р.р. повно форм „досить“ уже зовсім у нашім теперішнім значенні: Мѣли часу досит вернутися 577, І тепер досит того бываєт 627, Хотячи тому досит учинити 32. Залишки старого „до сы́ти“ позосталися в наддністрянськім наголосі цього слова: тут скрізь у слові „досúть“ наголошують по-давньому *и*, тоді як в Придніпрянщині наголошують *о:* дóсить, теж із старого „дó сыти“. Усе вищесказане дає мені змогу твердити, що наше „дóсить“ не полонізм, а своє притаманне стародавнє слово. Навіть вираз „дóсить учинúти“ у вищеподаних прикладах не має виразного польського зафарбування. Навпаки, маємо не мало підстав догадуватися, чи польське dosyć не повстало з нашого досить. Крім „дóсить“ українські говори знають ще „досита“ й „доста“. Ю. Шкрумеляк, „Огні з полонин“: Припасів пороху назбирав я досита 188. Номис, Приказки ч. 1614: Ми їмо з корита та досúта.

Дýжий — перше значення „здоровий“ (не хворий), протилежне — недужий, недуга. Пізніше виробилося значення „великий“, як у нашім „дуже“. Так само розвивалося значення слова „здоровий“ — не хворий і великий.

»РІДНЕ СЛОВО«

Початкова Граматика української літературної мови.

Частина друга.

ПЕРЕДМОВА ДО ВЧИТЕЛЯ.

Складаючи свою Початкову Граматику української літературної мови для вжитку школи й самонавчання — „Рідне Слово“, я пильнував дати таку книжку, щоб вона була більше до читання та на практичні вправи для вивчення рідної мови, і щоб у ній було якнайменше завчати напам'ять. Я дбав кожну лекцію вести так, щоб висновок приходив сам собою, і щоб подані правила були тільки на повторення та для самоконтролі.

Кожна лекція в цій Граматиці складається з таких чотирьох частин.

1. Спочатку я подаю матеріял, що на основі його вчитель веде дану лекцію; це або ціле оповіда́ннячко чи віршик,— його читають у голос, аналізують, потрібні місця виписують на табли́цю й роблять способом наведення необхідні висновки; або це короткі при́клади, — їх краще всі переносити на табли́цю.

Самоуки мусять початковий матеріял кожної лекції перше голосно й уважно перечитати собі, звертаючи пильну увагу на все, що їм нове чи незнане. По цьому обов'язково перепишіть цей матеріял до зши́тка (на зши́тку напишіть: „Зши́ток для вивчення української літературної мови“); списуючи, підкреслюйте все незнане й пильнуйте завчити писа́ння кожного слова, кожного словосполучення й поставлення знаків розділових; пильнуйте також самі виробити собі правила про те, що пишете. Всіма́ силами пильнуйте зрозуміти, чому пишемо той чи той знак розділовий, ту чи ту форму.

2. За прикладами я скрізь подаю дрібненьким письмом контрольні пита́ння до лекції. Ці пита́ння я подаю не тільки для учнів чи для самоуків, але й для самого вчителя, — це план його лекції, тут показано, що́ треба зробити з поданим матеріялом; пита́ннями цими я нагадую все те, про що треба докладніш поговорити з учнями й на що саме повинно звернути їм пильну увагу; для учнів — це план пригадати собі лекцію й рамці обдумати її.

Самоук мусить всебічно обміркувати всі контрольні пита́ння, пригадуючи те, що записав до свого зши́тка. Не заглядайте до далі поданих правил, — пильнуйте самі ці правила скласти на основі поданого матеріялу. Коли б на яке пита́ння ви не вміли відповісти, зазначте його собі надалі. Проробивши цілий розділ до кінця, верніться знóву до контрольних пита́нь,— тепер ви мусите дати на них ширші й глибші відповіді.

3. Коли матеріял уже пророблений, коли учні чи самоуки самі зробили потрібний висновок, цебто зрозуміли його, тоді тим, що не можуть відразу добре запам'ятати, що́ вони вчили, а самоукам для контролі свого знання́ я подаю граматичні правила, — їх треба уважно перечитати для повтóрення й запам'ята́ння; що видрукуване чорним письмом, завчіть те сильніш.

4. І на останку йдуть завда́ння. Більшу частину їх я призначаю на докладніше й глибше ви́вчення складні, морфології та правопису; решту завда́нь призначено на те, щоб учень збагнув сам процес життя мови, — тут учитель веде розмову з учнями й доводить їх до потрібних висновків. Самоуки пильнують зробити ці висновки самі. Нагадую, що в завда́ннях іде ґрунтовне й глибше вивчення української мови, тим то нехтувати ними ні в якому разі не можна. Хто не проробить і не передумає пильно всіх завда́нь, той рідної мови глибоко не навчиться.

Водночас із навча́нням складні й морфології, я навчаю передавати думки свої словом і на папері. Для цього дуже потрібні були б відповідні малюнки, але— через брак матеріяльних засобів—дати їх не можемо, тому заступаємо їх відповідними завда́ннями на маленькі оповіда́ннячка. Пильнуйте, щоб ці оповіда́ння відразу були цілі й закінчені, по змозі

гарне́нькі змістом і формою. Я раджу складати оповіда́ннячка в школі перше гуртом, і вже потім нехай запишуть його самі учні. Нічого ніколи не пишіть, наперед добре не обдумавши.

Уважаю, що слово не існує поза реченням і не має поза ним життя й зна́чення, — воно живе тільки в реченні, а тому тільки наука про речення, складня в найширшому розумінні мусить стати першою наукою для ви́вчення рідної мови. Ось через це не надаю морфології самостійного зна́чення й приєдную її до складні. Цю мою „граматичну революцію“ зрозуміє той, хто глибоко передумає й пильно переробить увесь тут поданий матеріял.

Скрізь у своїй книжці я пильную показати повільний історичний розвій нашої мови. Скрізь я навчаю не місцевої мови, але всеукраїнської літературної, і хочу, щоб учень глибоко переконався в правдивості нашого гасла: Для одного народу — одна літературна мова. Нехай дити́на чи самоук уже з першого року навча́ння призвичаюється до соборної літературної мови.

Добра вимова літературної мови — душа її, а тому пильнуйте скрізь навчатися й загальноукраїнської вимови. На це в І частині звернено пильну увагу, де треба — звертаю на це увагу й тут. У тих випа́дках, де в нас на́голос не сталий або мало відо́мий, я його конечно зазначаю, а ви пильнуйте практично його завчити й вимовляти тільки так, як тут зазначено.

Призначаю цю книжку не тільки для нашої молоді та для самоуків, але́ й для широких кол нашого інтелігентного громадянства, що граматики вже вчилися. Літературна наша мова за останні 30 літ зросла надзвичайно сильно, і далі росте так, що кожне десятиліття складає добу в житті нашої мови. Щоб не позостатися назадником і щоб не стримувати нормального зросту своєї літературної мови, кожна інтелігентна людина, що вже вчилася мови, мусить повторити її собі бодай з цього „Рідного Слова“, — час для того в кожного знайдеться, аби лишень знайшлася добра воля й охота.

Переживаємо таку добу, коли добре вивчення своєї літературної мови надовго вийде зо школи й буде провадитись поза нею. Більшість нашої інтелігенції не буде вчитися рідної мови в школі, а коли й буде, то зовсім не так, як би потрі́бно було. Через це навча́ння своєї літературної мови виходить уже зо стін офіційної школи й стає річчю особистою кожної родини. Ось тому цією своєю книжкою я й хочу прийти на допомогу кожному, хто буде навчатися мови й поза школою, чи то юнак, чи самоук, чи наш інтелігент, що хоче допо́внити свої знання рідної мови. Цебто, — мій підручник не тільки для школи, але головно для позашкільного навча́ння.

Звертаюсь до шановних учителів, що навчатимуть із моєї книжки, а також до всіх, що вчитимуться чи повторятимуть із неї, зо щирим проханням поділитися зо мною своїми думками про цю книжку, — що́ в ній трудне, котрі завда́ння можна опустити, а що варто додати. За такі вказівки наперед сердечно всім дякую.

Автор.

1. Людська мова.

Кожний наро́д має свій засіб порозуміватися між собою, що зветься **мовою.** Мова буває наро́дня й літературна. Жива мова про́стого наро́ду зветься мовою **наро́дньою;** вона ділиться на велике число окремих говірок, часто дуже далеких одна від о́дної. Мова інтелігенції й мова книжок зветься **літерату́рною** мовою. Кожний культурний наро́д конечно має тільки одну літературну мову для цілого наро́ду, бо добре порозуміватися говірками не можна.

Людська мова буває внутрішня й зовнішня. **Внутрішня** мова — це наші невисловлені думки; **зо́внішня** мова — це наші думки, висловлені словами чи написані на папері. Внутрішня мова багатша за зовнішню, але треба конечно пильнувати й про багатство мови зовнішньої.

Завда́ння 1. Що таке внутрішня мова? Де вона повстає? Чому кажуть: „у твоїй голові повстають різні думки“? Чи багата внутрішня мова? Чи однаковий мозок у людей? Чи всі люди

легко висловлюють словами свою внутрішню мову? Чи вам не траплялося таке, що ви добре розумієте про щось, але висловити того словами не можете? Що таке „муки слова“ в поетів та письменників? Чим висловлюємо внутрішню мову?

Завда́ння 2. Яке значення в житті людей мав мова? Чи могли б люди жити без мови? Чи звірі мають мову? Коли виробилася мова лю́дська, — чи тоді, коли люди́на жила самотньо, чи тоді, коли жила громадами? Чому вчені кажуть, що людська мова могла виробитися тільки в громаді? Які звірі розумніші — приручені, чи неприручені?

Завда́ння 3. Пригадайте собі все, що знаєте про мову народню й літературну. Чи міг би цілий наро́д обійтися без однієї літературної мови? Чи зрозуміє книжку, написану лемківською говіркою, полтавець або гуцул? Чому вчені кажуть, що наймі́цніший цеме́нт з'єднати наро́д ув одну свідо́му цілість (нація), то літературна мова? Чому кажемо, що обов'язок кожного — допомагати розвоєві своєї літературної мови? Хто не вчиться літературної мови, але говорить або й пише мовою говірковою, чи той добре робить? Чи не шкодить він розвиткові своєї нації? Чи можна знати літературну мову, не вчившись її? Чи не ліпше б цілій нації мати тільки один спільний правопис?

2. Наука про мову.

Наука про лю́дську мову зветься **мовознавством** або лінгвістикою (лат. lingua — мова). Наука ця дуже велика й ділиться на низку інших наук.

Частина мовознавства, що навчає про слово й словосполучення, зветься **граматикою.** Граматика ділиться на три головні частині: звучня́, словозмі́на й складня́. **Звучня** або **фонетика** навчає про лю́дські звуки; **словозміна** чи **морфологія** навчає про відміну слів (напр.: стіл, стола, столом; пишу, пишеш і т. ін.); **складня** або **синта́кса** навчає про словосполучення та про вжива́ння слів у словосполученнях.

У цім курсі ми бу́демо навчатися складні та словозміни. Звичайно вчаться окремо словозміни, окремо складні; але слово живе тільки в мові, поза мовою воно не існує, а тому ми будемо навчатися тут одночасно складні й словозміни.

Цариця всіх наук про лю́дську мову — це складня. Хто не знає складні, не знає мови. Ми будемо вчитися тут складні літературної всеукраїнської мови.

Завда́ння 4. Чи багато мов на світі? Чи є що спільне поміж різними мовами?

Головна сім'я мов світа зветься і н д о - е в р о п е́ й с ь к о ю, бо її мови живуть ув Індії й Европі. Сюди належать такі групи індо-европейської сім'ї: г е р м а н с ь к а (мови: німецька, голандська, англійська, норвезька, данська, шведська), к е л ь т с ь к а (ірландська, шотландська, уельська, бретонська), р о м а н с ь к а (італійська, французька, еспанська, португальська, румунська), грецька, албанська, вірменська, індо-іранська (персидська, осетинська, курдська, памирська й ін.) й балтицько-слов'янська (балтицькі мови: литовська й латиська); с л о в'я н с ь к і мови: *а.* п і в д е н н і: болгарська, сербська, хорватська й словінська, *б.* з а х і д н і: чеська, словацька, лужицька, кашубська й польська; *в.* с х і д н і: південно-російська й північно-російська; *г.* з а х і д н ь о - с х і д н і: українська й білоруська.

Таким чином у к р а ї н с ь к а м о в а — це мова індо-европейської сім'ї, балтицько-слов'янської групи, західньо-східньої частини слов'янських мов. Найближча до нашої мови зо східніх слов'янських — білоруська, з за́хідніх — польська. Слов'янські мови кожної групи зовсім самостійні.

Крім індо-европейської сім'ї в світі чимало ще й інших мовних сімей, напр.: с е м і́ т с ь к а (мови: гебрейська, арабська, етіопська й ін), х а м і́ т с ь к а (коптська, лівійська й ін.), у р а л о - а л т а́ й с ь к а (угро-фінська: фінська, корельська, естонська, мадярська, остяцька, зирянська й ін.; самоїдська; тюркська: татарська, турецька, киргизька й ін.; монгольська: бурятська, калмицька; манджурська, тунгузька й ін.), кавказька (грузинська, черкеська, чеченська, лезгінська), китайська (до неї близькі: сіямська, бірманська, тибетська й ін.) з японською, південно-африканська (банту, готентотська, бушменська й ін.), австралійська (малайська, полінезійська, папуаська й ін), американська (індійська) й ін.

В різних мовах однієї сім'ї дуже багато спільного, чому вчитися мов однієї сім'ї зовсім легко, але вчитися мов чужої сім'ї дуже трудно.

Завда́ння 5. Кожна мова ділиться на велике число н а р і ч, а наріччя діляться на г о в о р и, говори на г о в і р к и й т. д. Часом буває, що навіть окремі близькі села говорять трохи неоднаково, а в селі трохи неоднаково говорять старі й молоді. Те саме бачимо й у мові нашій. Наша мова має дуже багато різних наріч-говорів, східніх (катеринославські, харківські, полтавські, київські й ін.), за́хідніх (волинські, подільські, надсянські, лемківські, бойківські, гуцульські, покутські, буковинські, закарпатські й ін.) й північні (поліські). Особливо велика відміна поміж говорами східніми (наддніпрянськими) й за́хідніми (галицькими). Ось трохи цих відмін:

Східні говори:	*Західні говори:*
цв*і*сти, св*і*тати	цв*и*сти, св*и*тати
б*а*гатий, г*а*рячий	б*о*гатий, г*о*рячий
ш*о*стий, сь*о*мий	ш*е*стий, с*е*мий
буря (buria)	бур'я (burja)
дай батьков*і*	дай батьков*и*
на кон*і*	на кон*и*
всі віст*і*	всі віст*и*

Східні говори:	*Західні говори:*
коне*й*	кони*й*
водо*ю*	водо*в*
син*ій*	син*ий*
двіст*і*	двіст*а*
цей, ця, це, ці	сей, ся, се, сі
помогти	помочи
я вчуся	я ся вчу
я старався б	я старавбися
стaратимуся	старатисяму
я знав	знав'ем
брат добрий	брат *е* добрий
вони добрі	вони *суть* добрі
з села	зі села
двадцять	двайцять
взяла б	взяла би
щоб	щоби
вона ж	вона же
жали два женці	жало двох женців
Київ столиця	Київ столицею
просять не палити	проситься не палити
21 дім, 22, 23, 24 доми	21-24 домів.

За основу нашої літературної мови стали говори головно східні,—київські, почасті полтавські.

Скажіть, чому писати й говорити треба мовою літературною? Чому кожний народ має одну літературну мову й вимову, один правопис?

Завда́ння 6. Чи слово живе поза мовою? Чи звук існує поза словом? Чи чули ви, щоб хтось казав: *б, к, стоячи, на* поза реченням?

Окремо взятих звуків не існує,— вони тільки в слові. Коли я здивовано кажу: *о! а!* то це вже слова, навіть початкові речення, а не звуки. Окремих слів поза словниками також не існує,—вони набирають значення тільки в мові, а поза нею— це мертві знаки. Коли я кажу: *Пожар! Світає,* то це вже зрозумілі речення, а не слова. Через це фоне́тика (наука про звуки) й морфоло́гія (наука про словозміну) — науки до певної міри мертві. Яка наука зветься царицею науки про мову?

Завда́ння 7. Перше добре обміркуйте собі, а потім напишіть оповіда́ннячко: *Мова літературна й народня.*

З народньої скарбниці.

Цікаві слова з Закарпаття. Подаю кілька цікавих слів із Закарпаття, жупа Мараморош: г о в і́ т и — постити, г о в і́ н н я — піст; п о р з н и т и с я — їсти скоромне, не додержуватися посту; п о р з н и й — масний; у в і х о д н а н е д і л я — квітна, вербна неділя; б а в і л я — нянька, пістунка; г р е б і л я — робітниця, що гребе сіно на сінокосах. Д-р В. В и н о г о р о д с ь к и й.

Слова жін. роду, до того, що пише д-р Є. Грицак на ст. 167 „РМ" за 1935 р. У нас на Закарпатті говорять „вороблі́чка"; навіть пісенька є: „Вороблі́чка, гарна птичка, хатку замітає". До слова „ловець" говорять у нас і „ловкиня", а до слова „знавець" — „знавкиня". Волове, В. Ш к о б а.

Слова з Волині. Подаю тут кілька слів, уживаних у нашій околиці (с. Воскодави коло Гощі на Волині): Р а́ х а е м о с я — готуємося. Р у м і в к а —верхня верства землі на торфовищах. У з д і́ р грубша частина снопа, відворотна колоссю. 'А ж н и п'я т ь — аж п'ять! З ц і л ь — звідсі, з т і л ь звідти. П р и с п і́ ч и л о — закортіло. Т о́ н о — тільки. П р и с и́ р и т и — покинути, напр. одну працю для іншої. П о х е́ р и в — закинув, викинув. К і р з а́ — бур'ян, взагалі всі смітисті рослини. К е́ с к а — портмонетка. З л у́ п а в с я — вмер, згинув (жартовливо чи злосливо). Н е ш в а н д и́ — не базікай. Р о з п а н а х а в с я — розірвався. Г о й м а́ н — недотепа, „балда". К о с н и́ к — ґніт. Борис Г а л е ц ь к и й, с. Воскодави.

Ямна. Одні в нас кажуть 'Ямна, інші—'Ямне. Гуцули знов кажуть 'Ямна, але „пішов у Ямни́". Рогатин, С. Л у ц і в. P. S. Просимо місцевих мешканців вияснити це слово; яка форма панує в живій мові? Р е д.

Зиспив. У віпси. В селі Видинові почув я оці невідо́мі мені слова. Один селянин так висловив свій гнів на ворожу йому жінку: „Та на него ни маю виликого храпу; али жінку, то мусю раз вибити. Коби я ї дес зиспив!... Дам ї раз, — ті й буди по ні". Цього „зиспив" не розумію.

Не знаю, звідки походить слово „віпси". У Видинові коло Снятина старші люди кажуть: Ни пускай, мой, тільки зерна в в і п с и". Або: „Пантруй ко ти то, шьо пирид тобов, бо половина іде в в і п с и". Видинів, І. М о й с я к.

Чистота й правильність української мови.

Відповідь на запитання наших Читачів.

Чому—тому (Р. Байдужа в St. Michael). В причинових реченнях не рідкі випадки, коли можна вживати *чому* й *тому.* Напр.: Я був хворий (підрядне речення), т о м у́ й не прийшов (головне). Це саме можна й так сказати: Я був хворий (головне речення), ч о м у́ й не прийшив (підрядне).

Наголос логічний (В. Грицин у Бібрці). Логічним наголосом підкреслюємо головніше слово в реченні, тому читаємо Шевченкове: „І ми́ не ми́, і я́ не я́".

Давноминулий час (Р. Байдужа в St. Michael) в українській мові дуже часто вживаний, див. про це мою статтю: „Сучасна укр. літературна мова" розділ VII в ч. 6 (29) „РМ" ст. 268.

Вимова *л* (О. Мудрий у Фельштині). Жива народня українська мова знає три вимові *л*: тверду, середню й м'яку. Тверда вимова найчастіше чується перед твердими (задньорядними) голосними *а, о, у*, а м'яка перед голосними йотованими *є, ї, ю, я*. Середнє *л*, що трохи подібне до *л* чеського й сербського, особливо виразно бренить перед голосними *е, и* та перед деякими приголосними (особливо *н, с, ц, ж, ч, ш, щ),* напр. (середнє *л* передаю через *l*): lихо, lедви, сиlний,

більше, пальчик, буващина, недбальство й т. ін. (але пишемо тут перед приголосними *ль*). Є місцевості, напр. Полтавщина, Буковина й інші, де твердої вимови *л* майже не знають, вимовляють: молоко, ласка й т. ін. В нашій літературній вимові звичайно панує вимова тверда та м'яка: ласка, ляскати, лак, ляк. Але варто б плекати й гарну середню вимову *л*; хто її не має й не знає, — нехай прислухається до вимови того, в кого вона природня.

Вудити, а не: коптити (Ів. Матвійчук у Варшаві). В Україні часто кажуть: коптити, копчена шинка й т. ін., — це форма російська. Літературна мова вживає: вуджена шинка. Академічний „Словник технічної термінології" 1928 р. на ст. 115 російські терміни: „коптильня, коптить, копчене, копченость" перекладає: „вуджарня, вудити, вудження, вудженина". Це праслово, відоме багатьом слов'янським народам.

„Директорівство" Шпаченки (Проф. Л. Данилевич у Крем'янці), такий вираз — це чистий полонізм, противний духові нашої мови. Взагалі, мова наша збірної множини від титулу чоловіка для подружжя не знає. Кажемо: Шпаченки або: Директор Шпаченко з Дружиною, але тільки не „Директорівство" Шпаченки.

Нью-Иорк (Л. Годівський у Нью-Йорку). Академія Наук постановила писати за старою вимовою: Нью-Йорк. „Рідна Мова" часом пише ще „Новий Йорк", бо та ж Академія ухвалила, що складені географічні назви для домашнього вжитку можна й перекладати, як то роблять багато народів ув Европі.

Патьок (Ос. Мудрий у Фельштині). Українська мова широко знає слово „патьок", — це окремий струмок. В Словнику Б. Грінченка III. 102 приклад: Хата тече — по стіні патьоки знати. У Гулака-Аргемовського: Попустив патьоки, патьоки гірких сліз. Це зложене слово: па-тьок; в нім приставка *па-* та сама, що і в словах: па-рубок, па-синок і т. ін. Але *по-* в слові „потік" потягло за собою *па-* в „патьок", чому часто стрінемо й форму: потьок. Напр. у „Повістях" І. Нечуя-Левицького 1872 р. т. І ст. 4 читаємо: Піт котився з їх потьоками. На Київщині вираз: „Піт котився потьоками" дуже частий, чому зайшов і до літературної мови.

Потік, потоку (О. Мудрий у Фельштині). Відмінюємо це слово так: потік, з потоку, в потоці, всі потоки, багато потоків і т. д. Не змішувати зо словом „патьок" чи „потьок".

Тамтой (Л. Годівський у Новому Йорку). Форми „тамтой, тамта, тамте" — це наші старі форми, а не полонізми. Як форми тільки місцеві, в літературній мові вони не вживані. Про них буде ще моя окрема стаття.

Чебрець (Ів. Матвійчук у Варшаві). Літературна форма ч е б р е ц ь, з чебреця, це — Thymus vulgaris або іншого ґатунку. Рослинку цю звуть не однаково: на Полтавщині — щебрець, на Херсонщині — чебчик, на Київщині — чебрець (літературна форма), часом чебчик і т. ін. Пор. „Повісті" І. Нечуя-Левицького, 1872 р., т. І ст. 76: Заросла могила травою та чебрецем.

Наголос дієслів на *-ити* (Ос. Мудрий) див. на ст. 35-36 „РМ" за цей рік.

Прізвища на *-івець* (Іван Паран у Львові). Закінчення -овець, *-овець* перейшло в нас на *-івець*, як і взагалі *о* перед *-ець* переходить у нас на *і*, напр.: сороківець, петлюрівець, верхівець, сирівець, покрівець і т. ін. Тому: Тершаківець, а не Тершаковець. Див. моє „Рідне Писання" І § 23. Див. іще „Рідна Мова" І 148. 307-10, ІІ 167.

Українські особові імення (Архикатедральний сотрудник Василь Белей і інші). Друкуємо про це окрему статтю в цьому числі „РМ".

Цифра, цифр. „Наш Прапор" в ч. 30 за ц. р. пише: „Мова цифер". По-літературному треба: „мова цифр".

Новини з мовознавства.

ЗРАЗКОВИЙ БУКВАР. До Редакції прислано нам: „Буквар для українських дітей у Бразилії", Прудентополіс 1935 р., 80 ст. in 8⁰, „старанням і накладом оо. Василіян". Буквар заслуговує повної уваги, бо його складено старанно й розумно, а видано гарно.

Насамперед кидається в вічі небуденний зміст Букваря. Автор добре передумав, що саме треба дати дитині на той час, коли вона вперше зачинає глибше думати, читаючи книжку. Зовсім добре в Букварі сіється глибокий український патріотизм для дитини, — тут повно статей для розвитку здорового національного почуття („Я українець" 59, Рідна мова 72 і ін.), багато статей для ознайомлення з Україною („Україна" 44, „Тарас Шевченко" 44, „Українці" 66, „Хто я" 71, „Рідна земля наших родичів" 68 і ін.). Через увесь Буквар червоною ниткою проходить, поза патріотизмом, закохання дитини до Бога й Церкви, і це вважаємо за додатню рису цієї книжки. Для викликання релігійности в дитини дано багато відповідних цікавих оповідань та віршів. Взагалі проводиться думка, що в школі „ми вчимося на те, щоб ми були розумними, добрими й побожними" 32.

Багато статей мають завданням зробити дитину моральною („Чемний Дмитруньо" 55, „Люби правду" 45, „Малий злодій" 43 і т. ін.), кличуть її до праці та труду („Трудись, дитино!" 73, „Працюй, дитино!" 75 і ін.). Скрізь зручно й уміло защіплюється дітям закохання до старших, до батька й матері передусім.

Додатньою педагогічною рисою вважаю й те, що автор по цілому Букварі подав бразилійську природу: тут бразилійські дерева й бразилійська звірина. Взагалі широко змальовується Бразилія, як друга батьківщина.

Автор скрізь пильнує писати (цебто — і дітей навчати) всеукраїнською літературною мовою: щоб, багато, цвісти, зо школи й т. ін., хоч іще не мало позосталося в Букварі й говіркового галицького. Конечно треба оминати те говіркове *е*, що тільки псує нам мову („молоко *є* біле 51, кров *є* червона 52, чорнило *є* чорне 52 — тут все *є* зайве). Також конечно треба дотримуватися чергування *в-у*, *й-і*, чого автор не робить, він пише: Хто *у* лісі 29, Тепер *в* небі 31, нашого *у*чителя 34, гарна *і* велика 20, сала *і* молока 21 і багато т. ін., а це ж противне духові нашої мови.

Книжка розрахована на два роки навча́ння, а тому дуже жаль, що автор не додав до Букваря хоча б найперших граматичних вказівок,— вони були б тут дуже на місці. Їх треба б узяти хоча б із мого „Рідного Слова“ ч. I.

Для другого видання треба конечно попильнувати давати перетинку (,) там, де потрібно, а то часто її нема (див. напр. ст. 43); знак перенесення слова -, а не =. Ліпше б скрізь про батьків уживати множини шани („мама йому позволить“ 27).

Жаль, що на ст. 18-19 автор подав не українську, але російську вимову церковнослов'янських молитов. Треба: отця, святого, да святиться, да будеть, з Тобою, як то і вдавнину було, а не російське: отца, святаго, да святится, да будет, с тобою.

Взагалі ж Буквар заслуговує, — своїм розумним змістом,—повного признання. Старанне видання й сила малюнків збільшують його цінність. З педагогічного погляду Буквар уложений добре.

Іван Огієнко.

Дописи Прихильників рідної мови.

Підтримуймо „Рідну Мову“! Передовсім дозвольте сердечно подякувати за Вашу працю, що без сумніву залишить свій слід ув історії української культури. Поява „Рідної Мови“ — це подія, що відмежовує ті часи, коли ми блукали в питаннях літературної мови, і з спокійним сумлінням могли цієї мови не знати, маючи до цього деякі свої підстави, але не можемо тепер спокійно твердити про неусталення української літературної мови, вимови й правопису, й тим виправдувати свою недбалість та брак почуття національної чести. „Р. М.“ будить наші приспані душі, змушує нас думати й учитися, та, як та крапля, що довбає камінь, вперто й невпинно нагадує нам про наш обов'язок працювати для збільшення культури своєї літературної мови, щоб ми мали право всім і кожному сказати, що ми належимо до зрілої культурної нації. Багатьох уже „РМ“ збудила, але ще більше таких, що нашу висококультурну установу, що нею є „РМ“, належно не оцінюють і матеріяльно не підтримують широкі кола громадянства, бо нарікання на тяжкі часи часто-густо цілком не мають жодних підстав. „Рідна Мова“ мусить розвиватися, мусить розбудовуватися, бо ж наша перша мовна заповідь, як пророк, віщує: „Гине мова—гине Народ...“ Особисто належу до тих людей, що живуть у глухих закутинах, де нема ні однієї більш-менш інтелігентної людини (прошу повірити, що такі куточки можна на Волині спіткати). „РМ“ — мій єдиний приятель і вчитель. Як передплатник „Р. М.“, дуже хотів би, щоб на сторінках цього журналу друкувалися коротенькі термінологічні словнички, що обіймали б собою всі предмети середньої школи, а по змозі й трохи більше, бо незнання найважніших наукових термінів дуже дається в знаки. Кожний такий словничок складався б із 50-100 найважніших термінів, що їх безумовно потрібно кожному знати. Ланівці, 6. III. 1935, П. Гривас.

„Рідна Мова“ серед учнів. За вияснення дійсно цікавої історії „смутка“ сердечно Пану Професорові дякую. Я так полюбив „Рідну Мову“, що ніколи, здається мені, не покину її читати. Вона дає мені змогу глибше пізнати красу й милозвучність нашої рідної мови. Статті „Рідної Мови“ таким ясним стилем писані, що навіть для учнів із нижчих клас нема тут нічого незрозумілого чи неясного. Інші підручники для вивчення мови нудять нас і ми їх нерадо читаємо, а тут навпаки. Статті „Рідної Мови“ такі цікаві й зрозумілі, що ми їх дуже охоче читаємо й вони заохочують нас своєю мовою й змістом глибше пізнати красу нашої мови. Ні один журнал нас так не цікавить, як „Рідна Мова“. Вона для нас, учнів, має велетенське значення, бо вже замолоду защіплює в наші душі любов до рідного слова, а тим самим і до всього, що наше рідне. Вона ошляхетнює нас і вказує нам шлях, що провадить до краси. Одночасно в наших юних душах зроджується щира подяка для Пана Професора, що серед таких важких життєвих умовин взявся видавати неоціненний для нашого народу, а передусім для учнів, журнал — „Рідна Мова“. Рогатин, дня 6. IV 1935, Северин Луців, уч. VII кл. укр. гімназії.

Праця „Рідної Мови“. Для Ваших видань мої повні симпатії. Якби „Рідна Мова“ нічого більше не зробила, а навчила літературного правопису та вияснила потребу однієї літературної мови й одного правопису, то вже зробила багато. Сьогодні чимало наших видань пишуть новим правописом, а тут головно „Рідна Мова“ має велику заслугу. 5. IV. 1935, Львів, Проф. Д-р. К. Студинський.

Капля й камінь довбає. „Рідна Мова“— гарний місячник, якого в українській мові ще не було. Я акуратно переглядаю кожне число. „РМ“ — це незамінимий довідник і практичний порадник. Капля довбає камінь не своєю силою, але постійністю. Ось такою каплею, що пробиває камінь нашої байдужости до рідної мови, і є „Р. Мова“,— вона пробиває й байдужі серця, й байдужий мозок українського „обивателя“. 31. III. 1935, Прага, Проф. Л. Білецький.

Якою я хотів би бачити „Рідну Мову“. „Рідна Мова“ виглядає досить гарно, але варто б першу сторінку змінити на барвну обгортку, може й з малюнком. Хотів би, щоб у кожному числі була стаття з наголосами, й то не коротка, а довга. Для нас, галичан, найтрудніша є вимова, й треба довгого часу, щоб ми привикли до літературних акцентів. В кожнім числі треба б дати хоч одну ілюстрацію, бо це притягає читача. Треба більше статей про мову наших письменників. Дуже добра частина „Рідне Слово“ для першого року навчання й для самоуків. Часто в нас нарікають: „Нема з чого вчитися граматики, бо все для нас неприступне“,—та „Рідне Слово“ найбільше приступне. 25. IV. 1935, Винятинці, А. Комарницький.

Читаємо з захопленням Ваш дорогоцінний журнал. При цьому згадуємо, як говорили чорноморські козаки. Нам дуже приємно, що Ви вживаєте „жодний“, як і Яків Кухаренко. Привіт.

Щиро бажаємо Вам успіху й сил для дальшої праці. 16. IV. 1935, М. Омельченкова.

Працюватиму для „Рідної Мови" так довго, аж доки українська мова не стане на найвищому щаблі свойого розвитку не тільки поміж слов'янськими мовами, але й поміж західньоевропейськими. Новий Йорк, 12. IV. 1935, Л. Годівський, Голова Студентської Громади.

Від Редакції й Адміністрації.

Початкову Граматику „Рідне Слово" розіслали ми всім передплатникам „Рідної Мови". Просимо негайно прислати за неї 1 зл., додаючи до нього ще й свій борг.

На увагу українцям в Америці й Канаді. Уже вийшла Початкова Граматика української літературної мови „Рідне Слово". Нехай не буде ані однієї української дитини чи юнака, щоб не мав цієї книжки. Кожний школяр мусить конечно її мати. Ціна 25 центів із пересилкою.

На увагу всім. Хто дбає про розвиток української літературної мови, той подарує знайомій українській дитині чи юнакові Початкову Граматику української літературної мови „Рідне Слово". Чи Ви вже подарували цю Граматику хоч трьом українським дітям, що самі купити не можуть?

Найкращий подарунок нашим дітям, юнакам, а то й дорослим — то „Рідне Слово", Початкова Граматика української літературної мови.

Кожний, хто хоче знати українську літературну мову — дитина, юнак чи дорослий,— мусить пильно вивчити „Рідне Слово", Початкову Граматику української літературної мови.

„Рідне Слово" безплатно для Дитячих Садків. Проф. П. Кривоносюк закупив у нашій Адміністрації 10 примірників „Рідного Слова" для безплатної роздачі дітям по Дитячих Садках. Хто дальший купує? Просимо Дитячі Садки, що не мають коштів на купівлю „Рідного Слова", листовно зголоситись до нашої Адміністрації за безплатними примірниками.

Граматика української літературної мови „Рідне Слово" ч. II Проф. Івана Огієнка розпочинається друком із цього числа „Рідної Мови". Це буде Граматика всеукраїнської літературної мови для нашого широкого громадянства, для юнацтва й дорослих. В загальноприступній формі автор подає тут морфологію й складню, єднаючи їх ув одне закінчене ціле. Хто добре вивчить цю Граматику, той знатиме свою літературну мову.

„Фонд Рідної Мови". Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як головної ділянки рідної культури, зложили на „Фонд Рідної Мови": Осип Марків 10 зл., Дм. Коломиєць 1 зл., свщ. В. Горохівський 5·25 зл., Учень С. Луців 1 зл., Інж. М. Єрмолаїв 50 гр.; на Фонд Початкової Граматики дітям: Ред. Ю. Шкрумеляк 5 зл. і о. В. Бабинюк 5 зл., Проф. І. Чопівський 1 зл. Разом 28·75 зл.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при щедрій однодушній допомозі на „Фонд Рідної Мови" широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення рідної мови. Продовження цього списку подаємо в дальшому числі.

„Наша Культура", науково-літературний місячник, виходить щомісяця чотирьохаркушевими книжками. Передплата в краю, а також у Чехословаччині, Австрії й Мадярщині: річно 10 зл., піврічно 5 зл., чвертьрічно 2·50 зл., місячно 1 зл. За границею: В Европі 12 зл., поза Европою 3 дол. річно. Окрема книжка в краю 1 зл., за границею 30 центів. Конто чекове П. К. О. ч. 5880. Адреса Редакції й Адміністрації: Warszawa 4, ul. Stalowa 25 m. 10.

Сучасна українська літературна мова, — мова Максима Рильського, написав І. Огієнко. Праця друкується на сторінках „Нашої Культури". Це повна граматика сучасної української літературної мови.

Парастас або Велика Панахида за в Бозі спочилих, 60 ст., в дві фарбі. Переклав І. Огієнко. З наголосами. Ціна 1 зл. з пересилкою.

Нові книжки, прислані до Редакції. Проф. М. Кобрин: Про мову Богослуження, Луцьк, 1935, накладом „Української Ниви". — Prof. M. Weingart: Bibliografické popisy pro členy mého proseminaře a semináře, Прага, 1934. — Фр. Коковський: Віддовження села, Львів, 1935 р., — „Македонськи Преглед", Софія, 1935 р. кн. 3-4. „Украино-български вести", видання „Українсько-болгарського Товариства в Софії", 1935, рік I, 32 ст. — Д. Варнак: Кардинал Мерсіє, оборонець народу, 1935 р., 1 зл.

Адреса „Рідної Мови": Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1·60 зл.; за границею в Европі 9 зл., в Америці 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають »Рідну Мову« від 1 числа: Річник I (без 2 і 3 чисел) 5 зл.; річник II— 6 зл., оправлений 7·50 зл. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.

Відповідальний Редактор *Д. Грималo-Сідлецький*. Друкарня ОО. Василіян у Жовкві.